

**UCHWAŁA NR XVI/122/25**  
**RADY MIASTA BIELSK PODLASKI**

z dnia 27 maja 2025 r.

**w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Bielsk  
Podlaski na lata 2025-2028**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, poz. 1572, poz. 1907 i poz. 1940) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292)- po uprzednim uzyskaniu pozytywnej opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków- uchwala się, co następuje:

**§ 1.** Przyjąć Program Opieki nad Zabytkami Miasta Bielsk Podlaski na lata 2025-2028 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

**§ 2.** Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Bielsk Podlaski.

**§ 3.** Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Wiceprzewodniczący Rady

**Piotr Daniło**

Załącznik do uchwały Nr XVI/122/25  
Rady Miasta Bielsk Podlaski  
z dnia 27 maja 2025 r.

**GMINNY PROGRAM  
OPIEKI NAD ZABYTKAMI  
MIASTA BIELSK PODLASKI  
NA LATA 2025-2028**

# SPIS TREŚCI

|                                                                                                                                                |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. Wstęp .....                                                                                                                                 | 4  |
| 2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami .....                                                                    | 5  |
| 3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce .....                                                                          | 6  |
| 3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.....                                                                    | 6  |
| 3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami .....                                                           | 6  |
| 3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym .....                                                                                 | 15 |
| 3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami .....                                                                     | 15 |
| 3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane.....                                                                                        | 16 |
| 3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych .....                                                                  | 17 |
| 3.7. Inne akty prawne.....                                                                                                                     | 17 |
| 4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....                                                                              | 19 |
| 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ....                                                | 19 |
| 4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami .....                                                                           | 19 |
| 4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....                                    | 21 |
| 4.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa podlaskiego .....                                                                              | 21 |
| 4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego .....                                                                      | 21 |
| 4.2.3. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO DO 2030 ROKU .....                                                                            | 25 |
| 5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....                                                                              | 26 |
| 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy .....                                           | 26 |
| 5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Bielsk Podlaski.....                                             | 26 |
| 5.1.2. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....                                                                                    | 29 |
| 5.1.3. Strategia Rozwoju Miasta Bielsk Podlaski na lata 2021-2030 .....                                                                        | 33 |
| 5.1.4. Gminny Program Rewitalizacji Miasta Bielsk Podlaski do 2035 r.....                                                                      | 33 |
| 5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu ..... | 34 |
| 5.2.1. Charakterystyka dziejów terenu miasta .....                                                                                             | 34 |
| 5.2.2. Obiekty zabytkowe na terenie miasta .....                                                                                               | 39 |
| 5.2.3. Zabytki ruchome oraz zabytki w zbiorach muzealnych .....                                                                                | 45 |
| 5.2.4. Zabytki archeologiczne .....                                                                                                            | 47 |
| 5.2.5. Dziedzictwo niematerialne .....                                                                                                         | 49 |
| 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....                                                                                              | 50 |
| 5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków .....                                                                                                | 55 |
| 5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....                                                                                             | 57 |

|                                                                                                                      |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń .....                                         | 59 |
| 7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami.....                                                  | 62 |
| 7.1. Priorytety programu opieki .....                                                                                | 62 |
| 7.2. Kierunki działań programu opieki.....                                                                           | 63 |
| 7.3. Zadania programu opieki.....                                                                                    | 64 |
| 8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami .....                                           | 68 |
| 9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami .....                                              | 70 |
| 10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami .....                                                 | 72 |
| 10.1. Źródła publiczne. Środki krajowe .....                                                                         | 72 |
| 10.1.1. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego .....                                                     | 72 |
| 10.1.2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny .....                                    | 78 |
| 10.1.3. Wojewódzki Konserwator Zabytków.....                                                                         | 80 |
| 10.1.4. Budżety jednostek samorządu terytorialnego .....                                                             | 83 |
| 10.2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne .....                                                                     | 83 |
| 10.3. Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....                                          | 84 |
| 11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków .....                                     | 86 |
| 1. Wykaz obiektów zabytkowych z miasta Bielsk Podlaski objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków ..... | 87 |
| 2. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu miasta Bielsk Podlaski ujętych w gminnej ewidencji zabytków .....             | 91 |
| 3. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu miasta Bielsk Podlaski ujętych w gminnej ewidencji zabytków .....       | 98 |

## 1. WSTĘP

Celem opracowania programu opieki nad zabytkami miasta Bielsk Podlaski na lata 2025-2028 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jej granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Istotnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego, jak również jego promocja wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, poczynawszy od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami. Niniejszy program jest czwartym dokumentem tego rodzaju opracowanym dla miasta Bielsk Podlaski. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2025-2028 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły zarówno działań określanych jako miękkie, a także przedsięwzięć o charakterze inwestycyjnym.

## 2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Bielsk Podlaski na lata 2025-2028 jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2024 poz. 1292), który stanowi:

art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

### 3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

#### 3.1. KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z DNIA 2 KWIETNIA 1997 ROKU

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

#### 3.2. USTAWA Z DNIA 23 LIPCA 2003 R. O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 poz. 1292). Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
  - a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17.1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 4. składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024, poz. 54).

Art. 18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami

planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- a) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- b) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- c) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

- 1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 poz. 1292) przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciążące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25. 1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26. 1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

We wniosku należy wskazać zakres planowanych prac, ze wskazaniem zaplanowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

Art. 28. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;

- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

#### Art. 31.

1a. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

- 1) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo
- 2) roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego – jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

2. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny.

3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków.

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

#### Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;

3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

#### Art. 33

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

### 3.3. USTAWA Z DNIA 8 MARCA 1990 R. O SAMORZĄDZIE GMINNYM

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.) zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

### 3.4. USTAWA Z DNIA 21 SIERPANIA 1997 R. O GOSPODARCE NIERUCHOMOŚCIAMI

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1145 z późn. zm.) reguluje zasady zmiany własności obiektów zabytkowych.

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4).

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5).

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust. 2).

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a).

Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust. 1 i 1a).

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4).

### 3.5. USTAWA Z DNIA 7 LIPCA 1994 R. PRAWO BUDOWLANE

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2025 poz. 418) uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30, ust. 2

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę

obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia, niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

### 3.6. USTAWA Z DNIA 12 STYCZNIA 1991 R. O PODATKACH I OPŁATACH LOKALNYCH

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 70 z późn. zm.) zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

### 3.7. INNE AKTY PRAWNE

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska,
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę,
- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami",
- obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 marca 2016 r. w sprawie uznawania praktyki zawodowej do wykonywania zawodów konserwatora zabytków ruchomych, konserwatora zabytków nieruchomych, konserwatora zabytkowej zieleni oraz archeologa.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

## 4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

### 4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

#### 4.1.1. KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

Art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury.

Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach program ma również uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
6. zasady odwracalności metod i materiałów,
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą postępowania konserwatorów – pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. z 2023 r., poz. 1470).

We wspomnianym programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

- 1) organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce;
- 2) stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach;
- 3) komunikacji, partycypacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Celem głównym programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Do realizacji tego celu opracowano trzy cele szczegółowe dotyczące:

- weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości,
- wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków,
- roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Do realizacji wszystkich celów i zadań wymienionych w programie opracowano szczegółowy harmonogram wraz z planem finansowym programu. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka.

Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w programie, było uwzględnienie kierunków działań wskazujących na konkretne zadania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r. Są to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju,
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości,
- realizacja międzynarodowych zobowiązań,
- cyfryzacja procesów administracyjnych,
- wzmianianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków,
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- wzmianianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatu,
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

## 4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA

### 4.2.1. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Dokument ten jest w przygotowaniu.

### 4.2.2. PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego został uchwalonym przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXVI/330/17 z dnia 22 maja 2017 r. Wskazuje on obowiązujące cele polityki przestrzennej, zasady ich realizacji oraz kierunki działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe cele polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego dotyczą:

- zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń poprzez ochronę i rewaloryzację istniejących zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej;
- uwzględnienia potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- harmonijnego współistnienia zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filarów rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej,
- tworzenia warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerваты kulturowe i obszary krajobrazu historyczno – kulturowo – przyrodniczego,
- priorytetu ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

W planie omówione zostały główne zasoby dziedzictwa kulturowego województwa. Zdiagnozowano również podstawowe problemy związane z jego ochroną:

1) Przemiany cywilizacyjno-kulturowe niekorzystnie wpływające na stan dziedzictwa, to w szczególności:

- a) wyludnianie wsi i zmiany w gospodarce rolnej powodujące zanikanie tradycyjnego krajobrazu kulturowego wiejskiego,
  - b) nasilanie się lokalnego i ponadlokalnego ruchu kołowego na obszarach zabytkowych, skutkujące pogarszaniem stanu zabytkowej zabudowy i modernizacjami historycznych układów komunikacyjnych kosztem ich zabytkowych wartości,
  - c) przekształcanie funkcjonalne historycznych centrów większych miast cechujące się: odpływem części mieszkańców na przedmieścia, przenoszeniem handlu do centrów handlowych, „zamieraniem” części przestrzeni publicznych poza godzinami pracy urzędów i banków oraz starzeniem i pauperyzacją mieszkańców, zaś w mniejszych miastach zanikaniem drobnego handlu przy historycznych rynkach z powodu budowy na przedmieściach sklepów wielkopowierzchniowych, prowadzącym do deprecjacji i degradacji zabytkowych układów urbanistycznych,
  - d) agresywna komunikacja wizualna (szyldy, reklamy, bilbordy itd.) powodująca dezintegrację miejskiego krajobrazu, w tym obszarów zabytkowych,
  - e) redukowanie znaczenia dziedzictwa kulturowego do roli atrakcji turystycznej skutkujące tendencją do nadmiernego „uatrakcyjniania”, a jednocześnie do standaryzacji przestrzeni staromiejskich i zabytków, bez zrozumienia dla ich swoistości.
- 2) Niesprawność procesów administracyjno-regulacyjnych służących ochronie dziedzictwa, w tym:
- a) brak zainteresowania ze strony samorządów tworzeniem parków kulturowych,
  - b) niedostatek planów miejscowych zapewniających ochronę przestrzeni kulturowej, przy presji inwestorów o niskiej świadomości znaczenia ochrony dziedzictwa kulturowego, skutkujący inwestycjami zacierającymi autentyczność zabytków oraz ingerencją w tradycyjne funkcje i relacje przestrzenne układów zabytkowych i krajobrazu kulturowego,
  - c) niedostateczna współpraca pomiędzy organami ochrony zabytków a organami administracji samorządowej (w tym m.in. w zakresie spójności gminnych i wojewódzkiej ewidencji zabytków, czemu zresztą nie sprzyjają zmieniające się i nie do końca jasne regulacje prawne, oraz przestrzegania obowiązku i trybu uzgodnień),
  - d) ograniczone i nadmiernie pragmatyczne podejście do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego związanego z krajobrazem kulturowym, a służącego zachowaniu jego tożsamości (historyczne nazwy, miejsc, miejscowości, ulic i placów, upamiętnianie postaci i wydarzeń historycznych).

Wiele uwagi autorzy planu poświęcili konieczności tworzenia parków kulturowych jako instrumentów ochrony miejsc i obszarów o wartościach wyjątkowych, nacechowanych bogactwem form krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, z zachowaną historyczną strukturą przestrzeni z zabytkami charakterystycznymi dla miejscowej wielokulturowej i wielonarodowościowej tradycji.

W omawianym planie przyjęto następujące priorytety ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego oraz rekomendacje do uwzględnienia w dokumentach polityki przestrzennej i programach rozwoju gmin:

1) Zasady ogólne – wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

- a) szczególną ochronę tożsamości kulturowej regionu, przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,
- b) uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- c) harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filaru rozwoju turystyki,
- d) tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego,
- e) priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- f) wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

2) Zasady ochrony i tworzenia nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego, określonych w pkt 3.8.2.2. uwarunkowań, w tym:

- a) kształtowanie krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego regionu poprzez ochronę unikatowych lub specyficznych walorów krajobrazowych jednostek osadniczych i ich otoczenia,
- b) kształtowanie form architektonicznych i gabarytów nowej zabudowy zharmonizowanych z walorami kulturowymi istniejącej,
- c) stosowanie materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia, nawiązujących do tradycji lokalnych.

3) Zasady ochrony i rewaloryzacji obszarów zabytkowych, w tym:

- a) zachowanie historycznych założeń urbanistycznych, a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych,
- b) zapewnianie ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów,
- c) twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia,

- d) lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną,
- e) eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
- f) harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych,
- g) poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego;
- h) poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej,
- i) poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i niskoemisyjne systemy energetyczne.

4) Zasady ochrony i utrzymania dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych, z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej, w tym:

- a) zapewnienie funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,
- b) obowiązek uzgadniania z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz uzyskania pozwoleń dla projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.

5) Zasady ochrony przed dewastacją obiektów archeologicznych i określenie warunków ich udostępnienia zwiedzającym oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na przedmioty mogące stanowić zabytki archeologiczne w trakcie prowadzenia robót ziemnych, w tym:

- a) zapewnienie sposobu zagospodarowania i eksponowania terenu stanowiska archeologicznego zabezpieczającego go przed dewastacją i degradacją,
- b) obowiązek zawiadamiania stosownych służb archeologicznych o każdorazowym natrafieniu na przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi w trakcie prowadzenia robót ziemnych i przerwania ich do czasu przebadania stanowiska,
- c) ustalanie dokładnej lokalizacji zabytków archeologicznych w planach miejscowych, w tym typu stanowiska archeologicznego i jego zasięgu oraz zasad i sposobów dopuszczalnego zagospodarowania,
- d) wskazanie zabytków archeologicznych do bezwzględnej ochrony, tj. z bezwzględnym zakazem prowadzenia prac budowlanych, oraz zabytków archeologicznych, dla których dopuszcza się inne zagospodarowanie terenu po przeprowadzeniu badań archeologicznych.

6) Zasady tworzenia wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności poprzez:

- a) kształtowanie przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, w tym: ulic, placów, pasaży i ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej i sportowo-rekreacyjnej,
- b) interesujące formy architektoniczne aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych,
- c) wykorzystanie w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego – stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo-rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu ich zagospodarowania i zabudowy,
- d) rozmieszczanie akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne,
- e) stosowanie zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów i sylwety przestrzennej jednostek osadniczych,
- f) harmonizowania gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych).

#### 4.2.3. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO DO 2030 ROKU

Strategia rozwoju województwa podlaskiego do 2030 roku została uchwalona przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XVIII/213/2020 z dnia 27 kwietnia 2020 r.

W odróżnieniu od poprzednio obowiązującego dokumentu, bieżąca strategia nie odnosi się do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym województwa poza ogólnymi nawiązaniami do zasobów którymi dysponuje region.

## 5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

### 5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

#### 5.1.1. STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIASTA BIELSK PODLASKI

Podstawowym dokumentem planistycznym określającym perspektywiczne kierunki i uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Bielsk Podlaski, którego obowiązująca wersja przyjęta została Uchwałą Nr VII/64/19 Rady Miasta Bielsk Podlaski z dnia 23 kwietnia 2019 r., w sprawie uchwalenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Bielsk Podlaski.

W pierwszej części wyżej wymienionego opracowania autorzy podsumowują stan dziedzictwa kulturowego miasta. Zauważają, że: krajobraz miasta obecnie kształtują działania dwukierunkowe. Z jednej stron podejmowane są kroki mające na celu ochronę dziedzictwa (program opieki nad zabytkami, opracowywany program rewitalizacji, dofinansowania z budżetu miasta do prac konserwatorskich), z drugiej natomiast negatywne efekty przynosi brak odpowiednich rygorystycznych zapisów w planach miejscowych, które w sposób jednoznaczny określałyby zasady postępowania dotyczące obiektów wartościowych. Negatywne działania dotyczą małej skali, czyli detalu budynków oraz kolorystyki i materiałów wykończeniowych oraz ewentualnych reklam i szyldów szpecących takie obiekty. Daleko idące przekształcenia niejednokrotnie bezpowrotnie niszczą charakter, nie tylko zabytku, ale jego otoczenia, pozbawiając go cech świadczących o dziedzictwie. Zdarza się, że obiekty te znikają, w zamian powstają nowe, deformujące ten krajobraz. Niekorzystna dla dziedzictwa kulturowego, a tym samym dla krajobrazu kulturowego sytuacja trwa od kilku dekad i wymaga nie tylko nakładów finansowych, ale też edukacyjnych, zaznajamiania mieszkańców z wartościami, które stanowią o rodowodzie i charakterze miasta, które je wykształciły i nadały obecny kształt. Obiekty sakralne oraz budynki użyteczności publicznej wprowadzano przeważnie w sposób przemyślany, dbając o ich odpowiednią ekspozycję (osie widokowe, sposób zaaranżowania otoczenia). Wskazane jest utrzymanie tej tendencji, tak by budowle publiczne tworzyły spójną kompozycję miasta. Omawiany dokument określa zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury, które znajdują swoje odzwierciedlenie i uszczegółowienie w sporządzanych na tych obszarach planach miejscowych, tj.:

- 1) utrzymanie historycznej i architektonicznej formy obiektu (zagospodarowania terenu, gabarytów wysokościowych, formy dachu i jego pokrycia, kompozycji i wystroju elewacji, formy stolarki okiennej i drzwiowej);
- 2) zapewnienie zachowania walorów funkcjonalnych i użytkowych obiektów, w tym cmentarzy i parków;
- 3) zachowanie wartościowych elementów (zagospodarowania i zabudowy) świadczących o tożsamości miasta i jego mieszkańców;

4) zachowanie śladów osadnictwa wiejskiego (układy ulic, stanowiska archeologiczne i inne elementy świadczące o przeszłości);

5) zachowanie ukształtowania otoczenia wokół obiektów zabytkowych;

6) planowanie współczesnego miasta z poszanowaniem tradycji.

Podstawowym narzędziem zachowania, utrwalania i ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków niewpisanych do rejestru jest dokonanie zapisów ochronnych w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego a następnie w miejscowych plan zagospodarowania przestrzennego. Do ustaleń planu należy wprowadzić politykę ochrony dziedzictwa kulturowego uwzględniającą wytyczne konserwatorskie oraz ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się na tych obszarach zabytków.

Strefa ochrony konserwatorskiej obejmująca swoim zasięgiem układ urbanistyczny teren części miasta Bielsk Podlaski (wpisany do rejestru zabytków decyzją nr Kult.V-2b-5-82-57 z 15.01.1957 r. pod nr rej. A-412, d. nr rej.76/), a także poszczególne budynki zabytkowe i ich otoczenie, oraz część stanowisk archeologicznych. W zakresie ww. strefy należy dążyć do:

1) utrzymania historycznych linii zabudowy i osi ulic;

2) zachowania gabarytów wysokościowych zabudowy do 2 kondygnacje z wliczonym poddaszem użytkowym w pierzejach rynkowych: północnej, południowej, zachodniej i na obszarach bezpośrednio do nich przyległych, tzn. między ul. Sienkiewicza (22KD-L) od południa, ul. Mickiewicza (5KD-Z) od wschodu, ul. Poświętną (19KD-L) od zachodu i linią stawów parafialnych od północy;

3) zachowania gabarytów wysokościowych zabudowy do trzeciej kondygnacji w pozostałym obszarze strefy ochrony konserwatorskiej;

4) kontynuacji tradycji poprzez stosowanie tradycyjnych rozwiązań w budownictwie w zakresie materiałów ściennych i tynków gładkich w elewacjach oraz kształtów dachów i układów okiennych;

5) utrzymania charakteru historycznych nawierzchni ulic;

6) kontynuacji sposobu kształtowania zabudowy rozdrobnionej przy ul. Dubicze (29KD-L), Batorego (12KD-Z);

7) utrzymania kompozycji rozdrobnionej zabudowy oraz jej gabarytów w rejonie ulic Narutowicza i Zamkowej (28KD-L) wraz z integralnie związanym krajobrazem „góry zamkowej” i doliny rzeki Białej;

8) utrzymania zakazu lokalizacji obiektów kubaturowych na terenach stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, o których mowa w pkt. 4.4.2 „Uwarunkowań”;

9) ustalenia zasad porządkowania przestrzeni publicznych i ich wyposażenia (nawierzchni, małej architektury, nośników informacji wizualnej, w tym reklam, masztów, ujednolicenia wejść do lokali usługowych od strony ważnych przestrzeni publicznych).

W zakresie ochrony zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków należy dążyć do:

- 1) zachowania oraz ochrony i konserwacji historycznej formy architektonicznej obiektu, w tym zagospodarowania terenu, gabarytów wysokościowych, formy dachu i jego pokrycia, kompozycji i wystroju elewacji oraz formy stolarki okiennej i drzwiowej;
- 2) zachowania walorów funkcjonalnych, użytkowych oraz kompozycyjnych, w tym cmentarzy i parków (np.: głównych alei i ukształtowania zieleni, najcenniejszych nagrobków i form małej architektury);
- 3) przywrócenia przekształconych lub zniszczonych elementów historycznych zgodnie z ich oryginalnym rozplanowaniem (dot. bryły budynku, elewacji, detalu architektonicznego lub układu przestrzennego);
- 4) zagospodarowania otoczenia historycznej zabudowy przy zachowaniu jej kompozycji oraz wyeksponowaniu walorów historycznych;
- 5) wprowadzenia ograniczeń lub zakazów stosowania reklam, informacji wizualnych oraz urządzeń technicznych (klimatyzatorów, anten satelitarnych) i lokalizowania w sąsiedztwie obiektów tymczasowych, stanowiących dysharmonię z cennymi historycznymi obiektami.

Pozostałe obiekty i tereny o wysokiej wartości kulturowej, w tym:

- 1) zachowane przykłady architektury tradycyjnej, które nie utraciły cech stylowych takich jak: charakterystyczna forma architektoniczna, szczególnie detal, rozwiązania konstrukcyjne, wytypowane na etapie sporządzania planów;
- 2) obiekty, które utraciły szczególne cechy indywidualne, ale są wartościowe ze względu na występowanie w formie zespołu budynków, wytypowane na etapie sporządzania planów. W planach miejscowych należy ustalić dla obiektów o wartościach kulturowych zakres dopuszczonych prac na obiekcie i w jego otoczeniu, ze szczególnym uwzględnieniem regulacji dotyczących ochrony cech stylowych zabudowy. W przypadku koniecznych wyburzeń obiektów sprzed 1945 r. należy każdorazowo uzyskać pozytywną opinię konserwatorską oraz wykonać konieczną dla celów archiwalnych dokumentację konserwatorską.

Stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków wraz ze strefami ochronnymi, dla których ustalenia formułowane w planach miejscowych powinny uwzględniać:

- 1) informację o konieczności uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich prac ziemnych w obrębie stanowisk archeologicznych oraz zapewnienia nadzoru archeologicznego;
- 2) konieczność poprzedzenia badaniami archeologicznymi prac ziemnych w obrębie stanowisk;

3) zapisy zapobiegające dewastacji lub likwidacji stanowiska;

4) zachowanie zespołów stanowisk poprzez dostosowanie parametrów i funkcji zabudowy planowanej w ich bezpośrednim sąsiedztwie, (z wyjątkiem społecznie i ekonomicznie uzasadnionych niezbędnych inwestycji celu publicznego).

Należy nadmienić, że zgodnie z znowelizowaną ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym ma być wprowadzony plan ogólny, to nowy akt planowania przestrzennego, który ma być uchwalany obligatoryjnie dla całej gminy. Plan ogólny zastąpi obecnie obowiązujące studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, który traci moc z dniem 31.12.2025 r.

#### 5.1.2. MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Prawo stanowi, że w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/obiektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku.

Powierzchnia miasta Bielsk Podlaski objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wynosi ok. 400 ha, co daje 15% pokrycie miasta planami. Do końca 2002 r. na obszarze całego miasta obowiązywał miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Bielsk Podlaski zatwierdzony Uchwałą Nr VIII/39/94. Po zmianie przepisów plan ogólny stracił ważność i obecnie obowiązują jedynie zmiany tego planu. Pozostałe obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powstały już na w oparciu o ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r. Plany obowiązujące obejmują jedynie wybrane fragmenty miasta, a ustalenia planistyczne dotyczą zarówno terenów pod realizację osiedli mieszkaniowych, jak i obszarów produkcyjno-usługowych. Opracowania te sporządzane były na przestrzeni prawie 15 lat, przez różne zespoły projektowe, przy szczególnych uwarunkowaniach wynikających z ich specyfiki. Stwierdzić należy, iż poprzez obowiązywanie planów miejscowych udało się zachować lub też wykształcić spójne kwartały funkcjonalno-przestrzenne z prawidłowo zabezpieczonym układem komunikacyjnym. Obowiązujące plany miejscowe spełniły swoje zadanie, rezerwując części terenów pod rozwój poszczególnych funkcji.

Wykaz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenie Miasta Bielsk Podlaski:

1. Sporządzone zgodnie z ustawą z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 1994 Nr 89 poz. 415):

1) Uchwała nr IX/52/99 z dn. 27 maja 1999 r. w sprawie zmian miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Bielska Podlaskiego w rejonie ulic Jagiellońskiej, Batorego, Piłsudskiego i Wojska Polskiego; 7 ha usługi sakralne, usługi sportu, a także mieszkaniowo-usługowe i infrastrukturalne;

2) Uchwała nr IX/53/99 z dn. 27 maja 1999 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Bielska Podlaskiego w rejonie ulic Kleszczelowskiej, Hołowieskiej i Białowieskiej; 1,4 ha usługi w tym sakralne oraz zieleni parkowa publiczna;

3) Uchwała nr XI/73/99 z dn. 31 sierpnia 1999 r. w sprawie zmian miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Bielska Podlaskiego w rejonach ulic Białowieskiej, Warzywnej, Chmielnej i Kolejowej; 5,9 ha zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna oraz usługowa;

4) Uchwała nr XI/74/99 z dn. 31 sierpnia 1999 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Bielska Podlaskiego (rejon skrzyżowania ulicy Widowskiej i Chmielnej); 0,009ha korekta linii rozgraniczającej drogi – trójkąt widoczności;

5) Uchwała nr XV/96/99 z dn. 1 grudnia 1999 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Bielska Podlaskiego polegającej na zmianie przeznaczenia części działek o numerach geodezyjnych 536, 537, 538, 539, 727/1 i 727/2 położonych przy ulicy Dubiażyńskiej; 2ha cmentarz ekumeniczny;

6) Uchwała nr XIX/118/00 z dn. 12 kwietnia 2000 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w Bielsku Podlaskim w rejonie ulic Wojska Polskiego i Jana Pawła II; 18 ha zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna, usługowa w tym sakralna i produkcyjna;

7) Uchwała nr XIX/119/00 z dn. 12 kwietnia 2000 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Bielsk Podlaski dotyczącej ustalenia trasy przebiegu gazociągu wysokiego ciśnienia Bielsk Podlaski – Hajnówka oraz lokalizacji zespołu zaporowo upustowego Nr 2 i stacji redukcyjnej I°B; 2 ha wyznaczenie trasy sieci gazowej;

8) Uchwała nr XXIII/139/00 z dn. 23 sierpnia 2000 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Bielska Podlaskiego polegającej na wprowadzeniu stumetrowej strefy wokół granicy terenu Szpitala Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej w Bielsku Podlaskim; 18 ha zakaz lokalizacji obiektów z przeznaczeniem na usługi pogrzebowe.

2. Sporządzone zgodnie z ustawą z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2003 nr 80 poz. 717 z późn. zmianami):

9) Uchwała nr XLVIII/231/05 z dn. 29 listopada 2005 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w rejonie ul. Szarych Szeregów w Bielsku Podlaskim 7,1ha zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna, usługowa oraz zieleń parkowa wraz z infrastrukturą;

10) Uchwała nr XLVIII/232/05 z dn. 29 listopada 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru zabudowy techniczno – produkcyjnej w Bielsku Podlaskim przy ul. Kleszczelowskiej 27,1ha zabudowa produkcyjnousługowa, tereny lasu, tereny komunikacji;

11) Uchwała nr XLVIII/233/05 z dn. 29 listopada 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru w Bielsku Podlaskim, ograniczonego ulicami: Al. J. Piłsudskiego, Żwirki i Wigury, Kleeberga i terenami PKP; 56 ha zabudowa produkcyjna i usługowa oraz mieszkaniowo-usługowa wraz z terenami komunikacji i infrastrukturą;

12) Uchwała nr XLVIII/234/05 z dn. 29 listopada 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru w Bielsku Podlaskim, ograniczonego ulicami: Białowieską, Pogodną i Warzywną oraz granicą miasta; 32,9 ha zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna, jednorodzinna wraz z wyznaczeniem układu komunikacyjnego oraz produkcyjna i usługowa a także tereny lasu;

13) Uchwała nr LII/266/06 z dn. 28 marca 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zbiornika wodnego i jego otoczenia w dzielnicy Studziwody w Bielsku Podlaskim, woj. podlaskie; 13,8 ha projektowany zbiornik wodny a także usługi sportowo-rekreacyjne, turystyczne i hotelowe, parkingi oraz tereny komunikacji;

14) Uchwała nr XXVII/130/08 z dn. 12 sierpnia 2008 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów części Miasta Bielsk Podlaski przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową jednorodzinną i usługową; 52,5 ha zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna z wyznaczeniem układu komunikacyjnego, projektowana rezerwa terenu pod usługi publiczne z zielenią oraz usługi komercyjnych w tym gastronomia i rzemiosło;

15) Uchwała nr XXXIII/170/08 z dn. 19 grudnia 2008 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru w Bielsku Podlaskim, ograniczonego ulicami: Al. J. Piłsudskiego, Żwirki i Wigury, Kleeberga i terenów PKP; 1,5ha zabudowa produkcyjnousługowa;

16) Uchwała nr XXXIV/178/09 z dn. 28 stycznia 2008 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wprowadzającego zakaz zabudowy terenów zalewowych doliny rzeki Białej wchodzących w skład systemu ekologicznego miasta Bielsk Podlaski; 144,5 ha tereny trwałych użytków zielonych, przyrodniczo czynnych, wchodzących w skład systemu ekologicznego miasta;

17) Uchwała nr XIV/86/11 z dn. 29 listopada 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu stacji RPZ II w Bielsku Podlaskim; 8,8 ha rejonowy punkt zasilania, stacja elektroenergetyczna;

18) Uchwała nr XVI/101/12 z dn. 31 stycznia 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Bielsk Podlaski obejmującego obręb ulic: Białowieskiej, Wrzosowej i Hołowieskiej; 0,6 ha zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna oraz tereny infrastruktury technicznej z zakresu kanalizacji;

19) Uchwała nr XXII/138/12 z dn. 29 sierpnia 2012 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Bielsk Podlaski położonego przy ulicy Białowieskiej. 3,1 ha, zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna, usługowa oraz tereny infrastruktury technicznej;

20) Uchwała nr XLIX/325/14 28 października 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego przy ulicy Mickiewicza w Bielsku Podlaskim obejmującego obszar, którego granica przebiega: ulicą Mickiewicza, północno- zachodnią granicą miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego przyjętego uchwałą nr XXXIV/178/09 Rady Miasta Bielsk Podlaski z dnia 28 stycznia 2009 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wprowadzającego zakaz zabudowy terenów zalewowych doliny rzeki Białej wchodzących w skład systemu ekologicznego Miasta Bielsk Podlaski poza granicą miasta oraz przez działkę nr geodezyjny 2273;

21) Uchwała nr V/41/19 26 lutego 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu zlokalizowanego w zachodniej części miasta przy ul. Brańskiej w Bielsku Podlaskim;

22) Uchwała V/42/19 26 kwietnia 2019 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu w południowo- wschodniej części miasta ograniczonego ulicami: Pogodną oraz projektowanymi drogami 9KD-D i 8KD-D w Bielsku Podlaskim;

23) Uchwała VIII/63/19 23 kwietnia 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dwóch terenów położonych w Bielsku Podlaskim – obszaru ograniczonego ulicami: Graniczną, Białostocką, Kleeberga, Wierzbową i granicą miasta, a także obszaru położonego w rejonie ul. Wojska Polskiego i ul. Grabniak – etap I;

24) Uchwała LI/388/22 28 czerwca 2022r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Bielsk podlaski, rejon ul. Mickiewicza.

Zgodnie z ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2023 r. poz. 1688 ) gminy mają obowiązek uchwalenia planu ogólnego do dnia 30.06.2026 r.

Plan ogólny gminy to nowe, obowiązkowe narzędzie planistyczne, które ma odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu przestrzeni gminnej oraz zastąpi dotychczasowe Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, wprowadzając jednolitą i spójną politykę zagospodarowania przestrzennego dla całej gminy. Dokument ten będzie

miął decydujące znaczenie przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy, określając, gdzie możliwe są inwestycje budowlane, a gdzie teren powinien pozostać niezabudowany. Dzięki temu, plan ogólny zapewni harmonijny rozwój gminy, zgodny z polityką przestrzenną, uwzględniając potrzeby mieszkańców oraz ochronę środowiska.

Miasto Bielsk Podlaski przystąpiło do sporządzenia planu ogólnego zgodnie z Uchwałą Nr III/27/24 Rady Miasta Bielsk Podlaski z dnia 27 czerwca 2024 r.

#### 5.1.3. STRATEGIA ROZWOJU MIASTA BIELSK PODLASKI NA LATA 2021-2030

Strategia Rozwoju Miasta Bielsk Podlaski na lata 2021-2030 przyjęta Uchwałą Nr LIV/406/22 Rady Miasta Bielsk Podlaski z dnia 27 września 2022 r. stanowi dokument bazowy, który określa, jakie działania powinny być wdrażane, aby wspierać dalszy rozwój Miasta, przede wszystkim w sferze społecznej i gospodarczej, ale także wpływać na ożywienie sfery kulturalnej i turystycznej z uwzględnieniem zasad zrównoważonego rozwoju.

Rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej określono na podstawie stworzonego modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej wraz z przeprowadzoną analizą uwarunkowań przestrzennych w mieście- do ustaleń i rekomendacji w zakresie sfery społecznej zaliczyć można dalszy wzrost zaangażowania i świadomości społecznej mieszkańców miasta, wykorzystania atutu wielokulturowości Bielska Podlaskiego oraz rozbudowa infrastruktury turystycznej z zachowaniem historycznego układu przestrzennego miasta oraz nielicznych zachowanych obiektów będących świadectwem przeszłości historycznej.

#### 5.1.4. GMINNY PROGRAM REWITALIZACJI MIASTA BIELSK PODLASKI DO 2035 R.

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Bielsk Podlaski do 2035 r., to dokument mający za zadanie zaprogramowanie całego procesu rewitalizacji wraz z określeniem wizji programu, jego celów, systemu monitoringu i ewaluacji, harmonogramu rzeczowo-finansowego i in. Podstawą prawną opracowania gminnego programu rewitalizacji była Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji.

W powyższym dokumencie opisane są dwa przedsięwzięcia mające na celu rewitalizację zabytkowych obszarów miasta Bielsk Podlaski:

- a) modernizacja i rewaloryzacja miejskiego systemu terenów zieleni urządzonej na obszarze rewitalizacji (Góra Zamkowa, Park Aleksandra Jagiellończyka, Park Królowej Heleny i in.);
- b) Rewitalizacja zabytkowego terenu parkowego poprzez rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej w Bielsku Podlaskim.

## 5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY Z UWZGLĘDNIENIEM ZABYTKÓW O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU

### 5.2.1. CHARAKTERYSTYKA DZIEJÓW TERENU MIASTA

Ziemie leżące po obu stronach Narwi były obszarem pogranicza, gdzie stykały się ze sobą ludy, kultury i religie. Od X wieku z zachodu napływała tu ludność mazowiecka, która zajęła tereny nad Bugiem i wzdłuż Muchawca, a dotarła aż po wododział z Prypecią oraz objęła całe dorzecze górnej Narwi, sięgając swymi wpływami pod Niemen i okolice Nowogródka. W początkach XI wieku większość ziem nad Bugiem i Narwią należała do państwa polskiego i była gęsto zaludniona przez Mazowszan. Badania archeologiczne potwierdziły osadnictwo z tego czasu na terenie Bielska (ul. Zamkowa). Po uśmierzeniu buntu Miecława przez Kazimierza Odnowiciela, któremu pomagał książę kijowski Jarosław Mądry, władca polski za okazaną pomoc obdarował Jarosława wschodnim Mazowszem, ziemiami nad środkowym Bugiem i dolną Narwią. Zmiana przynależności politycznej spowodowała otwarcie tych ziem na ekspansję osadnictwa południoworuskiego. To głównie Rusini wołyńscy rozpoczęli kolonizację ziem nad Muchawcem i środkowym Bugiem aż po Narew. Wśród wcześniejszych mazowieckich osad, książęta ruscy zaczęli wznosić swoje grody. Pod tymi grodami, a także pod grodami wzniesionymi jeszcze przez Mazowszan, wśród silnej tu jeszcze w XIII wieku ludności polskiej zaczęła osiedlać się ludność pochodzenia ruskiego, która wyparła w całości ludność mazowiecką znad Muchawca i z okolic Brześcia. Ludność mazowiecka utrzymała się koło Drohiczyna, Bielska i Brańska, co stworzyło w toku procesu dziejowego charakterystyczną dla tych ziem mozaikę etniczno-kulturowo-religijną. Tereny te niezbyt długo zostawały pod panowaniem książąt ruskich, ponieważ w 1180 r. książę ruski Wasilko Jaropełkowicz odstąpił Brańsk i Drohiczyn Leszkowi, synowi Bolesława Kędzierzawego, po śmierci którego Kazimierz Sprawiedliwy już przed 1192 r. ponownie włączył ziemie te w obręb państwa polskiego. Odbudowywano wówczas na Podlasiu zręby rzymskiego katolicyzmu. Syn Leszka Białego, Konrad Mazowiecki, osadził na zamku w Drohiczynie Zakon Braci Dobrzyńskich (wtedy już wchłonięty przez templariuszy) z obowiązkiem bronienia ziem między Nurem a Bugiem, aż do granic Rusi, przed napadami nieprzyjaciół. Książęta mazowieccy zachowali jednak prawo zwierzchności nad tymi ziemiami, a w dziedzinie przynależności kościelnej podkreślali prawa biskupów płockich. Zahamowanie osadnictwa i wyniszczenie Podlasia spowodowały najazdy Jaćwingów i Litwinów w XIII wieku. Około połowy tego wieku tereny te podbił książę halicko-włodzimierski Daniel Romanowicz. Pod panowaniem Rusinów znajdowały się one przez kilkadziesiąt lat. Najazd litewski księcia Trojdena w 1274 r. poddał te ziemie chwilowo pod władzę Litwy. Na mocy traktatu zawartego w 1354 r. między Olgierdem a Kazimierzem Wielkim i umowy Kazimierza Wielkiego z Olgierdem i Lubartem zawartej w 1366 r., Kiejstutowi zostały przyznane: Brześć, Kamieniec Litewski, Mielnik, Bielsk i Drohiczyn. W 1391 r. Władysław Jagiełło jako wielki książę litewski rzekł się wieczyście na rzecz ks. Janusza I Mazowieckiego ziemi drohickiej z grodami Drohiczyn, Mielnik, Suraż i Bielsk. W końcu XIV wieku książę Janusz I wznowił akcję osiedleńczą i kolonizacyjną. Po bitwie pod Grunwaldem rozpoczął on przenoszenie osadników z Mazowsza na opustoszałe tereny nad Bugiem i Narwią, czynił nadania również w ziemi drohickiej i bielskiej.

Około 1413 r. ziemie te wchodziły w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego (nastąpiło to kiedy Podlasie weszło w skład województwa trockiego), a w 1425 r. Litwini zajęli Tykocin z okolicą. W nieznanym czasie wielki książę litewski zajął też wschodnią część mazowieckiej kasztelani święckiej wraz ze Święckiem. Jeszcze potem krótko w latach 1440-1443 książę Bolesław IV Mazowiecki zarządzał ziemiami drohicką, bielską i mielnicką. Ziemie te od 1513 r. tworzyły województwo podlaskie, które Litwa utrzymała aż do unii lubelskiej w 1569 r. Następnie Podlasie weszło w skład Korony, do której należało do końca XVIII wieku, czyli do czasów rozbiorów. Po trzecim rozbiorze Polski w 1795 r. tereny te zajęli Prusacy. Utworzyli oni na zabranych ziemiach departament białostocki prowincji Prusy Nowowschodnie. Bielsk stał się wówczas stolicą powiatu. Rządy Prusaków nie trwały długo. W 1807 r. Napoleon z ziem drugiego i trzeciego zaboru utworzył Księstwo Warszawskie, a wschodnią część departamentu na mocy porozumienia między Francją a Rosją w Tylży jako obwód białostocki oddał carowi. Obwód białostocki obejmował powiaty: białostocki, bielski, sokólski i drohiczyński. Północna i zachodnia granica obwodu biegła wzdłuż Biebrzy, Narwi, Mieni i Nurca i stała się do 1915 r. granicą między Cesarstwem Rosyjskim a Księstwem Warszawskim, a potem Królestwem Polskim utworzonym na mocy kongresu wiedeńskiego w 1815 r. W 1842 r. samodzielny obwód białostocki zniesiono, wcielając te ziemie do guberni grodzieńskiej (faktyczne włączenie przeprowadzono w 1843 r.). Tak więc kiedy obwód białostocki został włączony do Rosji Bielsk znalazł się w obrębie tego państwa.

Miasto Bielsk rozwinęło się z osady funkcjonującej tu we wczesnym średniowieczu. Pierwsza wzmianka pisana o Bielsku pojawiła się w 1253 r. w ruskich latopisach. Wtedy to funkcjonował tu gród obronny wraz z osadą przygodową, strzegący i kontrolujący szlaki idące z południa na północ oraz ze wschodu na zachód. Istotne zmiany w układzie przestrzennym miasta nastąpiły w połowie XIV wieku, kiedy ziemie te trwale opanowali książęta litewscy, powstał tu zapewne nowy system osadniczo-obronny składający się z następujących elementów:

1. Drewnianego zamku
2. Osady o charakterze obronnym – Osada Podzamecka i Kłopoty
3. Węzła komunikacyjnego z usytuowanym na nim placem targowym.

W związku z faktem, że badania archeologiczne prowadzone na grodzisku nie stwierdziły istnienia zamku, który spłonął w 1564 r. (i nigdy nie był odbudowany) należy przyjąć hipotezę, że ten nowy system obronny zmarginalizował dawny gród, a zamek położony był gdzieś na terenie miasta. Może chodzi tu o Bielsk-Hołowiesk gdzie później funkcjonował dwór starostów bielskich.

W 1430 r. książę Witold ustanowił w Bielsku wójtostwo. Wójt miał obowiązek osadzać w mieście tylko katolików, a więc Niemców i Polaków. Powstała wtedy w Bielsku nowa dzielnica usytuowana na północny zachód od „Miasta Zamkowego” i była odpowiednikiem tzw. lackiego miasta jakie funkcjonowały obok miast ruskich w ośrodkach podlaskich. Powstała tu wtedy pierwsza świątynia parafialna pw. Narodzenia NMP, św. Mikołaja i Trzech Króli.

Osią nowo lokowanego miasta lackiego był trakt Nur-Grodno. W tym czasie zatem zaczęły funkcjonować w Bielsku dwie struktury miejskie: miasto ruskie i miasto lackie.

W 1492 r. Aleksander Jagiellończyk potwierdził wcześniejsze przywileje kościoła rzymskokatolickiego na posiadanie placu pod świątynią, przyległego cmentarza, szkółki parafialnej, domów wikariuszy, a także ogrodów i stawów. W związku z wymianą handlową podczas targów i jarmarków powiązanych ze świętami kościelnymi funkcjonował plac targowy. Obok kościoła parafialnego znajdowały się place nie podlegające jurysdykcji wójtowskiej, więc powstała tu jurydyka nosząca nazwę Poświętne. Od 1430 do 1495 r. funkcjonowały zatem w mieście odrębne organizmy miejskie rządzące się swoimi prawami. Podlegające gospodarskiemu prawu stare miasto zamkowe i podlegające władzy wójtowskiej miasto lackie, a także wyjęta spod prawa wójtowskiego jurydyka kościelna. Być może za Zygmunta I przy strumieniu Seret wypływającym z księżowskich stawów wzniesiono szpital i kaplicę pw. św. Marcina. Historia tej kaplicy nie jest do końca wyjaśniona, ponieważ niektórzy badacze twierdzą, że to była pierwsza katolicka świątynia powstała jeszcze w 1430 roku.

Stan ten uległ zmianie kiedy w 1495 r. Bielsk otrzymał przywilej na prawo magdeburskie. Przywilej ten znosił odrębność prawną miast ruskiego i lackiego, obejmując je jednym prawem. Jurysdykcją wójtowską nie objęto najstarszej części miasta przyległej do zamku i w ten oto sposób powstała tu jurydyka podległa władzy starosty zwana starościąńską lub Podzamcze.

Istotne zmiany w układzie przestrzennym miasta wprowadziła reforma rolna tzw. pomiaru włóczna przeprowadzona w mieście w latach 60. XVI wieku. Zlikwidowano wtedy place targowe przy świątyniach bielskich. Targowisko zaś przy kościele pw. Narodzenia NMP i św. Mikołaja zamieniono na rynek miejski. Wtedy to przeniesiono też stojącą na Dubiczach cerkiew Woskresienskoj w pobliże Hołowieska. Decyzja ta wynikała z niemożliwości likwidacji placu targowego związanego z ośrodkiem garbarskim. Nowo uformowanemu rynkowi położonemu między osadami garbarskimi (Dubicze i Zastawie) nadano kształt trójkąta. Wokół dzisiejszej ulicy Dubicze funkcjonował wówczas prężny ośrodek garbarski. Wiązało się to z wyznaczeniem specjalnej wielkości działek, sięgających aż do rzeki. Dostęp do wody był niezbędny w procesie dębienia skór. Z działalnością mierników królewskich należy łączyć powstanie w mieście stabilnej struktury prawno-własnościowej charakteryzującej się m.in. wyraźnym układem podregulowanych parcel.

W czasie prac porządkujących przeniesiono też budynki gospodarcze zamku na Hołowiesk, a po pożarze zamku (1564 r.) również siedzibę starosty zlokalizowano tamże. Założono tam wtedy renesansowy kompleks pałacowo-ogrodowy. W czasie pomiaru skomasowano też osadnictwo. W 1563 r. w Bielsku było 830 domów. W 1591 r. miasto spłonęło, co jednak nie wpłynęło w zasadniczy sposób na jego układ przestrzenny.

W tym czasie w Bielsku istniały liczne obiekty sakralne- kościół parafialny, kaplica pw. św. Marcina ze szpitalem i przyległym do niej cmentarzem oraz świątynie obrządku wschodniego. Jako najstarszy obiekt wspomina się cerkiew Narodzenia Bogarodzicy, przeniesioną w 1562 r. z terenu zamkowego na ulicę Staromiejską. Na przełom XV i XVI

wieku datuje się cerkiew i męski monaster św. Mikołaja oraz cerkiew św. Michała. Do grona najstarszych cerkwi zaliczyć należy też cerkiew Zmartwychwstania Pańskiego. Zlokalizowana ona była pierwotnie we wsi Lewki, skąd została przeniesiona na Dubicze, a następnie wraz z pomiarą włóczną na obecną ulicę Traugutta. Dzisiaj przy ulicy Dubicze istnieje w tym miejscu kapliczka. W tym czasie powstała zapewne cerkiew św. Trójcy przy trakcie Litewskim, która w XIX w. została przeniesiona na cmentarz prawosławny.

Ważne zmiany w układzie przestrzennym miasta miały miejsce w XVII wieku, kiedy sprowadzono do miasta karmelitów. W rozwidleniu ówczesnych ulic Litewskiej i Knyszyńskiej wzniesiono murowany budynek klasztoru i kościoła. Powstała wokół tych jedynych wówczas murowanych dominant jurydyka nazwana Podklasztorze.

Wojny połowy XVII i początku XVIII wieku zadały cios mieszkańcom bielskim i ich domostwom. Poczynając od pierwszej połowy XVIII w. Bielsk był pod wpływem gospodarczych poczynań starosty i wójta Jana Klemensa Branickiego. Branicki chciał stworzyć na terenie miasta konkurencyjny organizm gospodarczy, w którego skład weszłyby dzielnice Dubicze, Klementynowo i Hołowiesk. Mimo że hetman uzyskał pozwolenie na lokowanie miasta Klementynowa, inicjatywa ta nie doszła do skutku.

Niezwykle ciekawe informacje o mieście przynosi inwentarz z 1772 roku, którego fragment dotyczący Rynku i drewnianego jeszcze ratusza brzmi: *Miasto Bielsk zasiadło na włókach 350 i 9 wraz z wsiami do niego należącymi nad rzeką Białą po obydwóch stronach. Rynek tego miasta w swoim kwadracie z starodawną, którego znajduje się prętów 26 i 6, w środku ratusz drewniany na dwie piętra, dranicami pobity, na środku wieża, na tej zegar, kopuła blachą białą pobita. Przy tym ratuszu od facjaty dwie klatek dla excessantek, za ratuszem osobno budowanych kramików z wystawą od południa do przedawania chleba i innych rzeczy 6. A za temi kramnicmi pręga, tudzież dla inkarceratów dolna i wierzchnia turma, dranicami pobita. Pierwsza strona Rynku, która jest czołem na południe poczyna się od austerii wójtowskiej, a ta ma pod sobą prętów jedynie 9 i pół, oficyny zaś przy niej na miejskim kupnem placu stoją. Drewniana nowo wybudowana dachówką pokryta. Z tą austerią jatki na placu także miejskim ciągną się do rynsztoku, przy tej zaś austerii kramików 10 niedawno fundowanych na wschód słońca stoją.*

W 1775 roku w Bielsku było 215 domów zamieszkałych wyłącznie przez ludność chrześcijańską.

Ważne zmiany zaszły w mieście w latach 70. i 80. XVIII wieku wraz z działalnością Komisji Porządkowej oraz właścicielki miasta i starostwa Izabeli Branickiej. Na Hołowiesku założono cegielnię pracującą na potrzeby miasta, z fundacji Branickiej wzniesiono nowy murowany przestronny ratusz według projektu architekta Branickich Jana Sękowskiego, a w latach 1783-84 w miejscu starego drewnianego kościoła powstał klasycystyczny murowany kościół zaprojektowany przez jednego z najwybitniejszych architektów epoki Szymona Bogumiła Zuga. Z działalnością Komisji Porządkowej należy wiązać uporządkowanie terenu otaczającego miasto oraz wybrukowanie rynku.

W okresie przynależności miasta do Prus Nowowschodnich wzniesiono w mieście siedem murowanych domów. W tym czasie nastąpił napływ do miasta ludności żydowskiej, co w

znacznej mierze wpłynęło na środowisko kulturowe i układ przestrzenny Bielska Podlaskiego. W wiekach poprzednich pobyt Żydów w mieście miał charakter incydentalny. W 1807 r. na 1836 mieszkańców miasta 31 stanowili Żydzi. W 1861 r. mieszkało tu już 1256 starozakonnych i istniały trzy domy modlitwy. W 1897 r. na 7464 mieszkańców notowano 4097 wyznawców religii mojżeszowej. Tuż przed zagładą w latach 1939-1941 przebywało w Bielsku około 6000 Żydów. Skupisko domów i placów żydowskich znajdowało się wokół rynku oraz w jego wschodniej pierzei. Mieszkali też oni wzdłuż głównych ulic miasta: Mickiewicza, Szkolnej, Bóżniczej. Główna drewniana bóżnica znajdowała się w samym centrum, a wokół niej było zlokalizowanych kilka drewnianych domów modlitwy. Obok głównej synagogi znajdowała się także niewielka bóżnica chasydzka. Stary cmentarz żydowski, obecnie nieistniejący, znajdował się w centrum miasta, drugi – zachowany do dzisiaj - przy drodze na Brańsk.

U schyłku XIX wieku w związku ze wzrostem znaczenia strategicznego Podlasia, pokryto je gęstą siecią szos, w której Bielsk stał się ważnym elementem. Do najważniejszych należała droga przez Puszcę Białowieską oraz linia kolejowa łącząca Brześć z Osowcem. Trasy te wywarły wpływ na rozwój przestrzenny miasta. W miejscu skrzyżowania toru kolejowego z szosą na Białowieżę wybudowany został dworzec. W 1897 r. było w Bielsku 16 murowanych domów. W okresie międzywojennym wzniesiono kilka budynków w zachodniej części miasta między koleją a Rynkiem oraz w okolicy rynku, za koleją zaś powstała kolonia domków urzędniczych.

W 4. ćwierci XIX wieku w miejscu dworu starostów bielskich, który funkcjonował tu od XVI wieku, właściciele Hołowieska – rodzina Smulskich wybudowała zachowany do dzisiaj dwór drewniany i przekomponowała park dworski. Z tego zapewne czasu pochodzi zlokalizowany nieopodal zabytkowy cmentarz dworski.

Walki związane z I wojną światową nie ominęły miasta, o czym świadczą cmentarze wojenne z tego czasu. Dynamiczny rozwój miasta nastąpił w okresie międzywojennym. W 1921 r. było tu 648 domów i 4759 mieszkańców, zaś w 1930 r. mieszkało tu już 8000 osób. W 1928 r. obszar miasta wynosił 23,63 km<sup>2</sup> a gęstość zaludnienia około 250 osób na km<sup>2</sup> (5815 mieszkańców). Było to około 300 zakładów handlowych, pięć młynów, dwie cegielnie, dwie kaflarnie, jedna garbarnia, trzy gremlarnie, dwie farbiarnie oraz trzy olejarnie.

Wybitny krajoznawca Mieczysław Orłowicz tak opisywał Bielsk w latach 30. XX wieku: *Rynek dość obszerny został zepsuty przez wzniesienie na jego środku domów prywatnych. Zarówno te domy jak i kramy odbierają wiele uroku wznoszącemu się na środku Rynku staremu ratuszowi z XVIII w. (...) W części Rynku zachowały się jeszcze stare drewniane domy mieszczańskie, zresztą jest on zabudowany bezstylowymi kamienicami XIX w. (...) Bielsk charakteryzują długie ulice, przy którym zachowało się wiele starych drewnianych domków. Do najdłuższych ulic należy Zamkowa (...) stoi przy niej jedna z cerkwi. Po drugiej cerkwi została tylko dzwonnica drewniana, używana obecnie na skład. Bielsk posiada 4 cerkwie, 3 z nich drewniane. Przy ul. Jagiellońskiej stoi wśród starych drzew dawna cerkiew unicka. Dworzec kolejowy stoi na zachód od miasta w odległości 10 minut drogi od Rynku. Odbudowany w latach powojennych w stylu neorenesansowym, przypomina wyglądem nowe dworce w Pińsku, Kobryniu itp. Niedaleko dworca wznosi się wysokie grodzisko po dawnym*

*zamku w postaci stromego wzgórza porośłego drzewami. Wzgórze to otoczone jest dookoła moczarami. Na grodzisku stoi wysoki krzyż podlaskiego typu i ruina kapliczki wzniesionej przez Rosjan na pamiątkę uśmierzenia powstania. (...) Wśród nowych budynków wyróżnia się szkoła powszechna przy ul. Ks. Józefa, Gimnazjum Państwowe przy ul. 11 Listopada, Dom Ludowy przy ul. 3 Maja oraz Dom Urzędniczy przy ul. Orlicz-Dreszera.*

II wojna światowa zniszczyła zabudowę Bielska niemal w 70% oraz doprowadziła do wyludnienia, a w szczególności zagłady ludności żydowskiej. W okresie powojennym podjęto trud odbudowy. Powstały wtedy pierwsze duże zakłady przemysłowe, dające zatrudnienie i przyciągające okoliczną ludność. W 1972 r. liczba mieszkańców Bielska wyniosła już 15 284 mieszkańców. Na przełomie lat 70. i 80. zaczęły zanikać stare XIX-wieczne budynki Bielska. Do dziś nieliczne zachowały się głównie przy Rynku oraz przy ulicach: Batorego, Dubicze, Kościuszki, Narutowicza, Poniatowskiego. Wraz ze wzrostem zaludnienia rozbudowywała się struktura parafialna, powstały nowe świątynie i służące im cmentarze.

#### 5.2.2. OBIEKTY ZABYTKOWE NA TERENIE MIASTA

Do najstarszych zabytków murowanych sakralnych Bielska Podlaskiego należy kościół i klasztor pokarmelicki, którego historia sięga lat 30. XVII w. Kościół wzniesiony w latach 1641-43 wraz z budynkiem klasztornym spłonął podczas pożaru w 1784 r. Podczas odbudowy kościół otrzymał dwie wieże, nowe sklepienie oraz późnobarokowy wystrój. W 1796 r. klasztor został skasowany przez zaborców pruskich i zamieniony na więzienie. W okresie zaboru rosyjskiego dobra klasztorne wraz z budynkami przekazano częściowo duchowieństwu prawosławnemu, częściowo rosyjskim wojskowemu. W 1866 r. kościół przebudowano na cerkiew. Po 1864 r. do klasztoru dobudowano wschodnie skrzydło i baszty. W latach 1920-21 zespół klasztorny wraz z XIX-wieczną kapliczką umieszczoną w murze ogrodzeniowym i pochodzącym również z XIX wieku spichlerzem oddano katolikom. W klasztorze mieściły się siedziby różnych instytucji, m.in. areszt powiatowy, a po wojnie do 1957 r. – powiatowy Urząd Bezpieczeństwa. Obecnie użytkuje go parafia katolicka p.w. Matki Bożej z Góry Karmel.

W skład zespołu klasztornego wchodzi:

- **Kościół pw. Matki Bożej z Góry Karmel** wpisany do rejestru zabytków decyzją Kult.V-2b/08-6/58 z 3.02.1958 r. (d. nr rej. 108) oraz decyzją KL.III-680/6/68 z 16.08.1969 r. pod nr rej. 326, usytuowany u zbiegu ulic Żwirki i Wigury oraz Mickiewicza. Barokowy. Murowany z cegły, tynkowany. Korpus nawowy na rzucie prostokąta, prezbiterium węższe, zamknięte apsydą, z dobudowaną zakrystią od północnego zachodu. Od południowego zachodu do korpusu przylegają dwie wieże na rzucie kwadratu zwieńczone barokowymi hełmami i kruchta nakryta osobnym dwuspadowym daszkiem.

- **klasztor oo. karmelitów trzewickowych**, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 242 z 26. 10. 1966 r. usytuowany przy kościele z wejściem od ulicy Żwirki i Wigury, założony na rzucie czworoboku, z kwadratowym dziedzińcem wewnętrznym. Budynek murowany, tynkowany. Cztery skrzydła nakryte są dachami dwuspadowymi, skomunikowane z dziedzińcem wewnętrznym i dziedzińcem gospodarczym (skrzydło północno-zachodnie).

- **spichlerz** z 1. połowy XIX w., wpisany do rejestru zabytków pod numerem 242 z 26. 10. 1966 r., usytuowany w północno zachodniej części zespołu, w obrębie muru przyklasztornego od strony dziedzińca, murowany z cegły, tynkowany, na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, przykryty dachem dwuspadowym.

- **kapliczka** usytuowana w pld. narożniku ogrodzenia przykościelnego, z początku XIX w., wpisana do rejestru zabytków pod numerem 241 z 26. 10. 1966 r., murowana z cegły, tynkowana, założona na rzucie kwadratu, nakryta dachem namiotowym;

- **mur przyklasztorny** z dwiema basztami w narożach, pomiędzy którymi znajduje się brama wjazdowa do zespołu, murowany z cegły, tynkowany, wzniesiony po 1866 r., wpisany do rejestru zabytków pod nr rej. 242 z 26.10.1966 r.

Cennym zabytkiem architektury jest klasycystyczny **kościół parafialny pw. Narodzenia NMP i św. Mikołaja**, wpisany do rejestru zabytków pod nr rej. A-82 (d.821) z 06.11.1996 r.

Wzniesiony w latach 1783 – 1784 według projektu Szymona Bogumiła Zuga, fundacji Izabeli Branickiej. Usytuowany w rozwidleniu ulic Kościelnej i Sienkiewicza, na terenie cmentarza przykościelnego otoczonego murem. Budynek murowany z cegły, tynkowany. Założony na rzucie prostokąta w części nawowej, do której przylega prostokątne prezbiterium i za nim zakrystia z kruchtą boczną. Każda część kościoła podkreślona została zróżnicowaną częścią dachu. Trójnawowy, pseudobazylikowy, nawy oddzielone kolumnami doryckimi. Boczne nawy nakryte stropami płaskimi z fasetą, główna nawa – pozorną kolebką, prezbiterium – półkopułą.

Na terenie cmentarza przykościelnego, w jego pld.-wsch. narożniku znajduje się klasycystyczna **dzwonnica**, wybudowana w latach 1840-1841, wpisana do rejestru zabytków pod nr rej. A-82 (d.243) z 29. 10. 1966 r. Murowana z cegły, tynkowana, na rzucie kwadratu, nakryta dachem namiotowym.

Na części katolickiej cmentarza grzebalnego przy ulicy Wojska Polskiego usytuowana jest klasycystyczna **kaplica cmentarna pw. św. Wincentego a Paulo**, wzniesiona w latach 1859-1860, wpisana do rejestru zabytków pod nr rej. A-125 (d.247) z 03. 11. 1966 r. Murowana z cegły, tynkowana, na cokole. Założona na rzucie prostokąta zamkniętego trójbocznie, nakryta dwuspadowym dachem w korpusie głównym i trójspadowym w części prezbiterium. Elewacja frontowa z czterokolumnowym tokańskim portykiem zastonięta jest w znacznym stopniu drewnianą przybudówką nakrytą dachem dwuspadowym.

Bardzo cenną grupą bielskich zabytków są cztery drewniane cerkwie prawosławne, tworzące ciekawy zespół sakralnego budownictwa drewnianego. W 1596 r. w Bielsku funkcjonowało pięć cerkwi: Bogojawleńska, nazywana również św. Michała Archanioła, Przeczyska (Narodzenia NMP), Świętej Trójcy, św. Mikołaja i Zmartwychwstania Pańskiego. W 1560 r. rozmierzono każdej z cerkwi po dwie włóki we wsi miejskiej Stryki, a w 1561 r. dokument uposażeniowy wystawił Zygmunt August.

Najstarszą jest prawosławna **cerkiew parafialna pw. Narodzenia NMP**, wpisana do rejestru zabytków województwa podlaskiego pod nr rej. A-38 (d.244) z dnia 29.10.1966 r. Obok niej usytuowana jest **dzwonnica** ujęta w wojewódzkiej ewidencji zabytków (WEZ). Około 1560 r.

świątynię pod tym wezwaniem przeniesiono z bielskiego zamku na Stare Miasto, aby umożliwić wiernym łatwiejszy do niej dostęp. W pierwszej połowie XVII wieku dekretem komisarzy królewskich cerkiew przyznano unitom i jako greckokatolicka funkcjonowała do 1839 r. Obecna cerkiew i dzwonnica pochodzą najprawdopodobniej z końca XVII lub początku XVIII wieku, nie jest to jednak potwierdzone źródłowo. Z osiemnastowiecznych wizytacji wynika, że świątynia była wielokrotnie przebudowywana. Wizytacja z 1727 r. wspomina na przykład o krążgankach obiegających budowlę, w późniejszym okresie zapewne rozebranych. Wówczas cerkiew, określona jako *laty już podeszła*, składała się z nawy, prezbiterium i jednej zakrystii, wieńczyła ją kopułka, zaś dzwonnica wzniesiona w konstrukcji słupowej usytuowana była osobno. Z wizytacji z 1774 i 1784 r. można wywnioskować, że świątynię rozbudowano: zamiast sześciu, jak w 1727 r., miała już ona dziesięć okien. W 1839 r., wraz ze skasowaniem unii, cerkiew Przeczyńska, podobnie jak pozostałe świątynie greckokatolickie w obwodzie białostockim została przekształcona na prawosławną. Udokumentowane remonty przeprowadzono dopiero w XX wieku. Pierwszy prawdopodobnie w 1937 r., drugi w 1968 r., kiedy to m.in. barokową sygnaturkę zastąpiono cebulastym hełmem. W 2001 r. do południowej elewacji ołtarza dobudowano zakrystię, analogiczną do starszej.

Cerkiew jest orientowana. Zbudowana została w konstrukcji zrębowej; ściany wzmocniono lisicami. Elewacje pokrywa szalunek w układzie poziomym (przyziemie) i pionowym, o węglach osłoniętych faliście wycinanymi deskami. Dekorację uzupełniają malowane na biało nad- i podokienniki oraz wyrzynane w ząbki listwy okapowe. Trzy główne bryły, z których składa się świątynia nakryte są osobnymi dachami o szerokich, załamanych okapach: korpus nawowy dachem naczółkowym, prezbiterium trójsпадowym, dwukondygnacyjny ryzalit w fasadzie, mieszczący kruchtę i dawny chór muzyczny - dwusпадowym. Flankujące ołtarz zakrystie nakryto dachami pulpitowymi. Główne wejście osłonięto dwusпадowym daszkiem na słupach. Korpus i niższe od niego prezbiterium wieńczy smukłe wieżyczki o cebulastych hełmach, pokryte złotą blachą. Wnętrze korpusu nawowego podzielono dwoma rzędami drewnianych słupów, ołtarz wydzielono ikonostasem. Dawny chór muzyczny poprzedza nadwieszony balkon rozpięty na całej szerokości cerkwi.

Dzwonnica wzniesiona została w konstrukcji zrębowej, wzmocniona lisicami. Ściany szalowane pionowo, o węglach osłoniętych faliście wycinanymi deskami. Listwy okapowe wyrzynane w zęby. Założona na rzucie zbliżonym do kwadratu, o dwóch kondygnacjach rozdzielonych dachem okapowym, z których druga jest niższa i węższa. Dach namiotowy zwieńczony kopułką z krzyżem prawosławnym. Przed drzwiami wejściowymi usytuowanymi od wschodu dwusпадowy daszek na słupach. Górna kondygnacja przepruta czterema kwadratowymi, wielokwaterowymi oknami.

Historia prawosławnej **cerkwi parafialnej pw. św. Michała Archanioła** (wpisanej do rejestru zabytków województwa podlaskiego pod nr rej. A-39 (d.381) z dnia 19.11.1976 r.) noszącej w pewnym okresie wezwanie Bogojawienia Gospoda, czyli Trzech Króli, sięga XVI wieku. Na przestrzeni XVI – XVIII stulecia pełniła ona rolę świątyni *sobornej*, czyli siedziby protopopii (dekanatu kościelnego). Do 1633 r. pozostawała w zarządzie unitów, lecz król Władysław IV nakazał jej zwrot dyzunitom. Rozgorzał spór między ludnością prawosławną

i greckokatolicką o prawo własności, ostatecznie rozstrzygnięty w 1645 roku na korzyść unitów. W 1727 r. trwała budowa nowej cerkwi pod wezwaniem Bogojawlenia: z *kaplicami, z zakrystiami, z ołtarzem przedzielonym, z dwoma salkami*. W tym czasie nabożeństwa odprawiały się w znajdującej się obok kapliczce, do której przeniesiono wyposażenie ze starej cerkwi.

Obecną świątynię wystawiono w 1789 r., obok niej (widoczna na archiwalnych fotografiach) stała niska murowana dzwonnica kryta dachem namiotowym. W 1839 r. skasowano unię brzeską i cerkiew przejęło duchowieństwo prawosławne. W latach 1860-64 przekształcono wnętrze świątyni dostosowując je do wymagań nowej konfesji. W 1926 r. do fasady dobudowano trójkondygnacyjną dzwonnice krytą ostrosłupowym hełmem, wymieniono dach na niższy, wieńcząc go cebulastą wieżyczką, ściany zewnętrzne ozdobiono snycerskimi detalami. W 1989 r. ukończono budowę nowej części ołtarzowej, złożonej z trzech połączonych ze sobą prezbiteriów poświęconych św. Michałowi Archaniołowi, św. Stefanowi Męczennikowi i św. Mikołajowi Cudotwórcy.

Cerkiew pw. św. Michała wzniesiona została w konstrukcji zrębowej, ściany wzmocniono lisicami. Elewacje pokrywa szalunek ułożony poziomo, pionowo i w jodełkę. Lisice obite są dekoracyjnym deskowaniem, listwy okapowe wycinane w motywy geometryczne. Opaski okienne zdobią płyciny i rauty, nad- i podokienniki zaś - rozety. Prostokątne płyciny w przyziemiu wypełnione są motywem rombów z krzyżami greckimi w centrum. Korpus nawowy cerkwi założony został na planie ośmioboku, wewnątrz podzielony jest dwoma rzędami słupów na trzy nawy. Nakrywa go ośmospadowy dach zwieńczony wieżyczką z cebulastym hełmem. Do fasady dostawiona została wieża-dzwonnica na planie kwadratu, złożona z trzech kondygnacji rozdzielonych okapami: dolnych czworobocznych i górnej ośmiobocznej, przeprutej prostokątnymi otworami głosowymi i nakrytej wysokim ostrosłupowym dachem z czterema szczycikami. Rozbudowane prezbiterium składa się z trzech sześciobocznych kaplic, połączonych obejściem i nakrytych dachami o kształtach zbliżonych do dzwonu, zwieńczonych smukłymi graniastymi wieżyczkami z cebulastymi kopułami.

Trzecią prawosławną świątynią parafialną jest **cerkiew pw. Zmartwychwstania Pańskiego** wpisana do rejestru zabytków województwa podlaskiego pod nr rej. A-27 (d.245) z dnia 29.10.1966 r. Powszechnie uważa się, że na obecne miejsce została ona przeniesiona z dzielnicy Dubicze, a tam przeniesiono ją z pobliskiej wsi Lewki. Podobnie jak cerkiew św. Michała w 1633 r. została przez króla Władysława IV przyznana dyzunitom, a następnie – w 1636 r. - odebrana im i dana w użytkowanie grekokatolikom. Kilkanaście lat przed rokiem 1727 (zapewne ok. 1710 r.) cerkiew, określana jako *dobra i należyta*, spłonęła. Na jej miejscu wystawiono nową, bardzo skromną, w wizytacji z 1727 r. określaną jako mizerna i zaniedbana, wciąż niedokończona. Ponieważ stan budowli sukcesywnie się pogarszał, parafianie zwrócili się w 1797 r. do władz pruskich o przekazanie im kościoła pokarmelickiego. Do kasaty unii pełnił on rolę świątyni unickiej. W latach 20. XIX wieku postanowiono jednak przywrócić starej cerkwi jej funkcję. Od 1833 do ok. 1836 r. trwała budowa nowej świątyni, wyświęconej w 1838 r. Po kasacie unii służyła ona jako cerkiew prawosławna. Pomimo wielu remontów, zwłaszcza pod koniec XIX wieku, stan budowli

budził obiekcje i w 1913 r. wystawiono nową cerkiew. Prezbiterium i nawę wzniesiono z drewna, obmurowując i tynkując ściany, a kruchtę i wieńczącą ją dzwonnice zbudowano z cegły. W okresie międzywojennym cerkiew miała status filii parafii św. Michała, dopiero w 1940 r. parafię Zmartwychwstania reaktywowano. W 1960 r. cerkiew ogłoszono soborem biskupa bielskiego Bazylego.

Cerkiew jest orientowana. Zbudowana w technice mieszanej, jak to opisano wyżej. Naroża ścian i pasy między oknami zaakcentowano boniowaniem; elewacje wieńczy profilowany gzyms. Bryła cerkwi jest rozczłonkowana: składa się z prostopadłościenną nawy, powiększonej o przedsionek i otwartej do zamkniętego prosto prezbiterium, flankowanego przez dwa niskie pomieszczenia pomocnicze (prothesis i diakonikon) i masywnej dzwonnicy, skomunikowanej z przedsionkiem, mieszczącej w przyziemiu kruchtę. Dzwonnica liczy trzy kondygnacje: dolne czworoboczne, górna ośmioboczna, nakryta ostrosłupowym hełmem z czterema szczykami. Nawa nakryta jest dachem czterospadowym, zwieńczona ośmiobocznym tamburem przeprutym rzędem okien i nakrytym cebulastym hełmem. Prezbiterium oraz prothesis i diakonikon nakrywają dachy trójspadowe, przedsionek – dwuspadowy. Wnętrze nawy przekrywa wielopołaciowy strop imitujący kopułę.

Prawosławna **cerkiew cmentarna pw. Trójcy Świętej**, czyli Troicka wpisana jest do rejestru zabytków województwa podlaskiego pod nr rej. A-125 (d. 246) z dnia 03.10.1966 r. Została ona ufundowana przez królową Bonę między 1533 a 1556 r. dla mieszkańców Nowego Miasta usytuowanego przy Gościńcu Wielkim Litewskim. Od 1596 r., kiedy prezbiter cerkwi opowiedział się za unią, pełniła ona funkcję katolickiej. Wizytacja z 1727 r. opisywała ją jako drewnianą, krytą gontem i zwieńczoną kopułą, starą i zniszczoną, pozbawioną stałej opieki parocha. Ponieważ nie przeprowadzono remontu, cerkiew w 1774 r. zawaliła się. Uratowane wyposażenie, głównie paramenty, zdeponowano w cerkwi pw. św. Michała. Przez długi czas świątyni nie odbudowywano. Stało się to dopiero na początku XIX wieku. W 1834 r. zlikwidowano parafię Świętej Trójcy, wiernych przyłączono do sobornej cerkwi pw. św. Michała, a sama świątynia – nieużytkowana – niszczała. Około połowy XIX wieku przeniesiono ją na cmentarz miejski, sytuując w części prawosławnej. Na jej pierwotnym miejscu mieszkańcy Proniewicz wzniesli obelisk z krzyżem. W 1852 r. cerkiew wyposażono w nowy ikonostas. Po II wojnie światowej cerkiew pw. Trójcy Świętej należała administracyjnie do parafii św. Michała, a w 1998 r. włączono ją do nowoutworzonej parafii Opieki Matki Bożej.

Cerkiew zbudowano w konstrukcji zrębowej na podmurowaniu z kamienia polnego. Ściany obite są szalunkiem: w przyziemiu w układzie pionowym, wyżej - poziomym. Korpus nawowy ma rzut ośmioboku, nakryty jest dachem wielospadowym, zwieńczonym cebulastą wieżyczką. Do fasady dostawiona została dwukondygnacyjna kruchta-dzwonnica na planie prostokąta, nakryta dachem czterospadowym z wieżyczką o cebulastym hełmie. Wejście osłonięte jest dwuspadowym daszkiem na słupach. Do tylnej ściany skierowanego ku wschodowi prezbiterium przylega niska zakrystia z wejściem od północy. Okna mają kształt prostokątny, podzielone są na drobne kwatery. Wewnątrz strop podpierają cztery słupy, nad wejściem mieści się chór muzyczny.

**Ratusz** w Bielsku Podlaskim został wpisany do rejestru zabytków województwa podlaskiego pod nr rej. A-386 (d.44) z 22.03.1956 r. Obecny budynek wzniesiony został najprawdopodobniej na miejscu dawnej XV-wiecznej siedziby władz miejskich. Istniała ona już z pewnością w 1499 r. Z powodu burz dziejowych nie dotrwała jednak do drugiej połowy XVIII wieku, kiedy to Michał Starzeński zapisał w swoim pamiętniku, że *w mieście nie było ani kościoła, ani ratusz, ani bruków*. W 1719 r. starostwo bielskie otrzymał Jan Klemens Branicki, a następnie w 1760 r. jego żona Izabela z Poniatowskich. Branicka odegrała znaczną rolę w rozwoju miasta, w którym ufundowała kościół pw. Narodzenia NMP, szkołę parafialną i ratusz. Architektem, który opracował jego projekt był Jan Sękowski, pracujący dla Branickich od lat 50. XVIII wieku. Budowę rozpoczęto w 1776 r. W 1777 r. skonstruowano więźbę dachową, a 1779 r. budowlę zwieńczono wieżą. W 1780 r. prace zakończono. Ich koszt poniosła Izabela Branicka i władze miasta. Na przestrzeni wieków budynek ratusza był przynajmniej trzykrotnie przebudowywany, nie były to jednak zmiany naruszające bryłę budynku. Dotyczyły przede wszystkim rozmieszczenia otworów okiennych i rozplanowania wnętrza. Najprawdopodobniej w pierwszej połowie XIX wieku do fasady dostawiono kolumnowe podcienie, które w 1942 r. uległy likwidacji. Gruntowny remont zabytku przeprowadzono w latach 1979-1983, kiedy m.in. wymieniono więźbę dachową, stropy i schody, założono sklepienie kolebkowe z lunetami w hallu traktu wschodniego.

Bielski ratusz przez długi czas funkcjonował jako siedziba władz miejskich, aczkolwiek nie znane jest dziś konkretne przeznaczenie poszczególnych jego pomieszczeń. Wiadomo, że pod wieżą w drugiej kondygnacji znajdował się areszt. W XIX wieku w budynku mieścił się sąd powiatowy, hauptwachta i sklepy. Pomieszczenia parteru i te usytuowane w północnej części budynku jeszcze po II wojnie pełniły funkcje handlowe. W latach 50. i 60. XX wieku ratusz był siedzibą Miejskiej Rady Narodowej, Urzędu Stanu Cywilnego, Biura Notarialnego i Biblioteki Publicznej. W 1984 r. otwarto w nim Filię Muzeum Okręgowego w Białymstoku (dziś Muzeum Obojga Narodów).

Budynek ratusza jest murowany, tynkowany z zewnątrz i wewnątrz, pokryty dachówką esówką. Założony został na rzucie prostokąta o ściętych narożach. Dwukondygnacyjny, nakryty czterospadowym dachem z graniastą wieżą w kalenicy. Wieżę o ściętych narożach wieńczy obeliskowy hełm z ażurową chorągiewką z datą 1779. Osie elewacji ratusza wyznaczają otwory okienne i dwa otwory drzwiowe umieszczone w dłuższych ścianach – wschodniej i zachodniej. Naroża budynku i lizeny pomiędzy otworami zaakcentowano boniowaniem, gzyms koronujący ukształtowany został z drobnych profili. Cokół wieży posadowionej na niskiej attyce obiega boniowanie pasowe, zwieńczone gzymsem. Narożniki wieżyczki podkreślają pilastry dźwigające profilowany gzyms, wygięty na głównych osiach w taki sposób, że obramowuje cztery okrągłe tarcze zegarowe. Ścianki wieży przepruto naprzemiennie rozmieszczonymi otworami kolistymi i zamkniętymi półkoliście. Pomieszczenia parteru rozplanowano w układzie trójtaktowym, przy czym trakt środkowy jest węższy, piętra zaś w układzie dwuipółtaktowym. Na osi głównego wejścia od zachodu mieści się owalna sień z klatką schodową. Wnętrza przekrywają sklepienia kolebkowe z lunetami, odcinkowe i krzyżowe, a na piętrze stropy ogniotrwałe. Obecnie we wnętrzu ratusza trwają prace remontowe.

Obok siedzib władz miejskich w Białymstoku i Siemiatyczach ratusz w Bielsku Podlaskim był jednym z niewielu tego rodzaju murowanych gmachów w naszym województwie. Dzisiaj jego wartość jest tym większa, że ratusz w Białymstoku, zburzony w czasie II wojny światowej, jest tylko rekonstrukcją, ratusz w Siemiatyczach nie istnieje, a bielski zabytek jest jedyną siedzibą jurysdykcji miejskiej pochodzącą z XVIII wieku i zachowaną w pierwotnej właściwie formie.

Inne znaczące obiekty zabytkowe z terenu Bielska Podlaskiego to:

**Zajazd**, ob. dom mieszkalny, Plac Ratuszowy 1 (251 z 03.11.1966 r.); dom zwany zajazdem lub domem bogatych mieszczan, wzniesiony w połowie XIX w., znacznie przebudowany. Usytuowany szczytem do rynku, drewniany, częściowo oszalowany, na wysokim fundamencie oblicowanym kostką kamienną w układzie poziomych pasów. Na planie wydłużonego prostokąta, jednokondygnacyjny, kryty dachem dwuspadowym z naczółkiem.

**Dwór Smulskich**, ul. Hołowieska 7 nr rej. A-387 (d. 656) z 08.06.1988 r.; pierwsze wzmianki o istnieniu założenia w Hołowiesku pochodzą z XVIII w. Obecny obiekt- dwór wzniesiono pod koniec XIX w. Jest to budynek wolnostojący, szerokofrontowy, drewniany, oszalowany, z finezyjnym gzymsem koronującym, podpiwniczony na wysokim fundamencie. Składa się z trzech odrębnych części, krytych dwu- i wielospadowymi dachami.

**Dom**, ul. 3 Maja 6 nr rej. A-527 (d. A-602) z 28.06.1985 r.; dom zbudowany w 2. połowie XIX w. jako budynek mieszkalny i taką funkcję pełni do dziś. Usytuowany u zbiegu ulic Kościuszki i 3 Maja, kalenicowo do tej drugiej, drewniany, oszalowany, na podmurowaniu. Na planie prostokąta, kryty dachem dwuspadowym.

**Chałupa**, ul. Dubicze 20a nr rej. A-526 (d. 440) z 30.03.1999 r.; chałupa zbudowana prawdopodobnie w końcu XVIII w., w chwili obecnej po generalnym remoncie (wymieniono gont na blachodachówkę, ściany obłożono szalunkiem imitującym bale, wstawiono współczesną stolarkę, zlikwidowano okiennice). Usytuowana szczytem do ulicy, szerokofrontowa, drewniana, na niskim fundamencie, kryta dachem dwuspadowym.

**Dom**, ul. Kościelna 4 (A-2 z 07.09.1999 r.); dom wzniesiony w 1909 r., usytuowany szczytem (ścianą ogniową) do ulicy Krynicznej, drewniany, oszalowany, dach dwuspadowy.

### 5.2.3. ZABYTKI RUCHOME ORAZ ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH

W świetle obowiązujących przepisów zabytek ruchomy to przedmiot, jego części lub zespół, będący dziełem człowieka lub związany z jego działalnością i stanowiący świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Do rejestru zabytków zabytek ruchomy wpisuje się na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Centralną ewidencją zabytków ruchomych prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Wykaz zabytków ruchomych z terenu miasta Bielsk Podlaski zawiera dane wrażliwe i z tego powodu jest udostępniany osobom zainteresowanym w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Białymstoku.

W Bielsku Podlaskim funkcjonują trzy placówki muzealne posiadające w swoich zbiorach zabytki ruchome:

#### 1. Muzeum Obojga Narodów. Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.

Muzeum gromadzi zabytki dokumentujące historię Bielska Podlaskiego i okolic. Posiada ciekawą kolekcję zdjęć i pocztówek prezentujących miasto i jego mieszkańców na przestrzeni XX wieku. Jej trzon stanowią pocztówki z Bielska Podlaskiego z okresu międzywojennego, autorstwa Z. Wilka i M. Witkowskiego. Muzeum posiada w swoich zbiorach liczne pocztówki i fotografie miasta z okresu PRL oraz kolekcję pocztówek świątecznych i fotografii portretowych oraz ślubnych z okresu międzywojennego. Wśród zgromadzonych dokumentów na szczególną uwagę zasługuje zbiór 72 dokumentów Litewskiego Konsttorza Duchownego w Wilnie z 1869 r. Muzeum gromadzi również wytwory pracy artystów ludowych z terenu ziemi bielskiej (pisanki, koszyki, tkaniny w tym ręczniki obrzędowe) oraz eksponaty etnograficzne obrazujące życie mieszkańców okolicznych wsi (drobne narzędzia rolnicze, naczynia, elementy strojów).

#### 2. Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach

Muzeum ma siedzibę w dwóch zabytkowych budynkach, charakterystycznych dla regionu. Urządzone są w nich ekspozycje pomieszczeń mieszczkańskich z wystrojem z początku XX w., jest też wystawa archeologiczna prezentująca kulturę materialną mieszczan bielskich w XVI-XIX w. Zabytki pochodzą z wykopalisk archeologicznych przeprowadzonych w miejscu dawnej lokalizacji budynku, w którym znajduje się ta ekspozycja. Na poddaszu tego budynku urządzona została „Galeria Poleska” prezentująca prace rzeźbiarza i grafika ludowego Iwana Suprunczyka oraz stroje i tkaniny z Polesia.

Muzeum posiada także galerię obrazów podlaskiego malarza Anatola Krawczuka, pracownię garncarską, krawiecką oraz bibliotekę.

#### 3. Muzeum Martyrologii w Bielsku Podlaskim

Muzeum Martyrologii w Bielsku Podlaskim powstało z inicjatywy miejscowych władz, dyrekcji Technikum Rachunkowości Rolnej oraz Muzeum Wojska Polskiego w Białymstoku, które opracowało plan rekonstrukcji pomieszczeń Muzeum, scenariusz ekspozycji stałej, jak również wyposażyło je w eksponaty. Znaczej pomocy udzieliły władze wojewódzkie, aktyw

Związku Bojowników o Wolność i Demokrację oraz Wojewódzki Obywatelski Komitet Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa, który pracy tej patronował. Dzięki temu wysiłkowi w dniu 27 września 1969 roku nastąpiło otwarcie Muzeum.

Zadaniem muzeum jest upamiętnienie martyrologii miejscowego społeczeństwa w okresie okupacji hitlerowskiej, zapoznanie młodego pokolenia z eksterminacyjną polityką okupanta i z ogromem zbrodni dokonanych na naszej ziemi przez hitlerowskich ludobójców.

Muzeum zlokalizowane zostało w budynku, w którym podczas okupacji hitlerowskiej w latach 1941 - 1944 mieściła się siedziba miejscowego gestapo oraz więzienie śledcze. Obiekt ten zapisał się męczeńską kartą w dziejach powiatu bielskiego oraz sąsiednich terenów. W zasięgu zbrodniczej działalności mieszczącego się w tym budynku Urzędu Gestapo znajdowały się powiaty hajnowski, siemiatycki i bielski. W podziemiach zamienionych w owym czasie na areszt śledczy, hitlerowcy przeprowadzili w barbarzyński sposób badania aresztowanych, stosując najwymyślniejsze sposoby tortur. Droga tych, którzy przeżyli śledztwo, prowadziła do miejsca straceń w Lasku Pilickim (1,5 km od Bielska Podlaskiego), gdzie zamordowano około 1000 osób. Miały również miejsce fakty bezpośredniego rozstrzeliwania w celach więziennych.

#### 5.2.4. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”.

Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;
- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast, układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Województwo podlaskie, jeżeli chodzi o formy zagrożenia jak też ich intensyfikację, nie odbiega w sposób zasadniczy od innych regionów. Oprócz naturalnej erozji podłoża glebowego, będącej czynnikiem praktycznie niezależnym od człowieka, występują zagrożenia, których człowiek jest głównym inicjatorem i jednocześnie sprawcą, a do których z pewnością należą: erozja i niszczenie stanowisk na skutek głębokiej orki na terenach rolniczych; działania inwestycyjne związane z budową i rozbudową współczesnej infrastruktury (systematyczne poszerzanie zabudowy zarówno w obrębie przestrzeni miejskich, jak też i wiejskich, budowa i modernizacja dróg, rozwój przemysłu i turystyki); coraz intensywniejszy i zakrojony na szeroką skalę proces nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywaczy metalu, często o charakterze komercyjnym i kolekcjonerskim, powodujący w wielu wypadkach całkowite zniszczenia stanowisk do tej pory niezagrożonych; coraz intensywniejsza eksploatacja surowców naturalnych (żwiru, piasku, itp.), w niektórych przypadkach przebiegająca w sposób nielegalny.

Na terenie miasta Bielsk Podlaski ( w granicach administracyjnych) znajduje się 64 stanowiska archeologicznych, w tym dwa stanowiska objęte ochroną prawną:

- grodzisko wczesnośredniowieczne zwane „Zamek” lub „Łysa Górka” - Nr rej. C-9, z dn. 07.10.1964 r.;

- osada przygodowa- nr rej. C-28 z : 17.09.1971, 28.10.1974, 29.12.1976:

- decyzja nr 670-1/30/71 z dnia 17.09.1971 rok;
- decyzja nr 670-1/31/71 z dnia 17.09.1971 rok;
- decyzja nr 670-1/32/71 z dnia 17.09.1971 rok;
- decyzja nr 670-1/33/71 z dnia 17.09.1971 rok;
- decyzja nr 670-1/34/71 z dnia 17.09.1971 rok;
- decyzja nr 670-1/35/71 z dnia 17.09.1971 rok;
- decyzja nr 670-1/36/71 z dnia 17.09.1971 rok;
- decyzja nr 670-1/30/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/31/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/32/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/33/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/34/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/35/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/36/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/37/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/38/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/39/74 z dnia 28.10.1974 rok;

- decyzja nr 670-1/40/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/49/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/50/74 z dnia 28.10.1974 rok;
- decyzja nr 670-1/62/76 z dnia 29.12.1976 rok.

Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowi załącznik do zarządzenia burmistrza Bielska Podlaskiego w sprawie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.

#### 5.2.5. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jedną z podstaw kształtowania tożsamości społeczeństwa, społeczności regionalnych i lokalnych oraz jednostek. Przetwarzanie dziedzictwa niematerialnego jest warunkiem zachowania zróżnicowania kulturowego, szczególnie we współczesnym, globalizującym się państwie. Wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego dostrzeżona została przez UNESCO, które w 2003 r. uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony tego dziedzictwa, opracowując jednocześnie jego spójną definicję:

*„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.*

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, w rozumieniu Konwencji UNESCO, przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;

e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Wyodrębnione przez UNESCO dziedziny zostały po wejściu w życie Konwencji w naszym kraju w dniu 16 sierpnia 2011 r. przeformułowane przez Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego definiując polskie dziedzictwo niematerialne jako:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Głównym składnikiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego są przekazane nam przez przeszłe pokolenia nieuchwytne przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Do zjawisk tych należą praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy, ale też związane z nimi przedmioty czy też miejsca. Wiedza na ten temat została nam przekazana przez naszych dziadków, rodziców, w szkole, w trakcie świąt i uroczystości.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest z jednej strony tradycyjne, z drugiej zaś współczesne i żywe, stanowiąc konglomerat odziedziczonych tradycji przeszłości, ale także współcześnie, twórczo przekształcanych praktyk, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość.

Na terenie miasta Bielsk Podlaski największy wkład w zachowanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego mają lokalne jednostki muzealne, zespoły ludowe oraz organizacje pozarządowe, wspierane przez samorząd miasta:

### 5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

Formami ochrony zabytków w Polsce są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
  - a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Obejmowanie ochroną prawną obiektów zabytkowych poprzez wpis do rejestru zabytków reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym zgodnie z art. 140 oraz 142 w/w ustawy zachowują swoją ważność decyzje wydane na mocy przepisów obowiązujących przed 2003 rokiem, to jest rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami oraz ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach. Procedurę w sprawie wpisu do rejestru zabytków, jak każdą inną sferę działania WUOZ, określają przepisy ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2024 r. poz. 572).

Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W przypadku współwłasności jako załącznik do wniosku wymagana jest pisemna zgoda wszystkich właścicieli wyrażona w przedmiotowej sprawie, decyduje to uznaniu jego skuteczności. Na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru. Wpisu otoczenia (nie będącego używając obrazowego określenia - zabytkiem samym w sobie) dokonuje się w celu umożliwienia skutecznej ochrony wartości widokowych zabytkowych obiektów oraz ich ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Bezwzględnie zgody właściciela wymaga wpisanie do rejestru zabytku ruchomego (art. 10 ust. 1). Jednakże, w myśl art. 10 ust. 2 ustawy wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Prawo do zgłaszania wniosku o wpis do rejestru zabytków mają także organizacje społeczne zajmujące się statutowo ochroną dziedzictwa i środowiska kulturowego. Jedynie w przypadku uznania wniosku za uzasadniony organ administracji publicznej wszczyna postępowanie z urzędu (art. 31 KPA).

W postępowaniu stroną jest każdy (osoba fizyczna i prawna), czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek (art. 28 KPA). Jako dowód w postępowaniu należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych oraz w odniesieniu do zabytków przede wszystkim - oględziny (art. 75 KPA). W przypadku braku wniesienia odwołania od decyzji (a zatem na podstawie ostatecznej i wykonalnej decyzji) dokonywany jest wpis do księgi rejestru zabytków. Rejestr prowadzony jest w formie odrębnych ksiąg, oznaczonych literami: A - dla zabytków nieruchomych, B - dla zabytków

ruchomych, C - dla zabytków archeologicznych (ten ostatni dopiero od 2000 r.). Wpis do rejestru zabytków jest trwałą zmianą w charakterze nieruchomości, rodzącą określone prawa i obowiązki (por. art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), z tego też względu powinien on być ujawniany również w katastrze nieruchomości oraz w księdze wieczystej. Czynność ta dokonywana jest na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z art. 9 ust. 4 i 5 ustawy).

Artykuł 6 ust 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa co może być przedmiotem ochrony, ale nie zawiera katalogu obiektów, które mogą być wpisane do rejestru zabytków. Jest to wyliczenie przykładowe, a zawarte w tym artykule stwierdzenie w szczególności wskazuje wyraźnie na możliwość rozszerzającej interpretacji. Oznacza to, że przedmiotem wpisu może być każdy obiekt, istniejący w jakiegokolwiek formie fizycznie postrzegalnej. Nie można więc wpisać rzeczy, których istnienie jest przypuszczalne lub prawdopodobne, ale nie udowodnione, uwaga ta ma zasadnicze znaczenie dla postępowania w sprawie wpisu obiektów archeologicznych tzw. warstw kulturowych przed ich ujawnieniem w drodze wykopalisk. W myśl ust 2 w/w art. obowiązującej ustawy do rejestru zabytków ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nawy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Definicję legalną zabytku zawiera art. 3 pkt. 1 ustawy. Mówi ona, iż zabytek to ruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Powyżej cytowana definicja zawiera nieostre pojęcie wartości. Na rozumienie, iż musi to być wartość szczególna (ponadprzeciętna) wskazuje konieczność przedłożenia interesu społecznego nad - prawnie równorzędny - interes strony. Ustawa nie normuje również w sposób wystarczający pojęcia minionej epoki, którą potocznie wydaje się być wszystko co wydarzyło się przed naszym urodzeniem, a ściślej urodzeniem najstarszego żyjącego człowieka. Pomocna w tym przypadku jest definicja encyklopedyczna epoki mówiąca, iż terminem tym określa się okres obejmujący pewne stadium procesu dziejowego, związany z panowaniem określonych stosunków politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych (Encyklopedia Powszechna, 1995). Zatem obecnie mamy możliwość uznania za zabytek obiekty powstałe do okresu socrealizmu włącznie. W odniesieniu do zabytków ruchomych, komentując art. 51 ustawy (ustalający potencjalnie rejestrowy wiek dla zabytku na nie mniej niż 50 lat dla obiektu techniki, a ściślej środka transportu i 50 - 150 lat dla pozostałych zabytków ruchomych) stwierdzić należy, iż w zasadzie nie dokonuje on przesunięcia granicy czasowej, stanowi jedynie w przypadku zaistnienia ściśle określonych okoliczności wymienionych w kolejnych punktach przepisu o braku konieczności uzyskania pozwolenia na wywóz za granicę dla niektórych obiektów zabytkowych lub posiadających cechy zabytku, a także nie zabytkowych lecz będących dobrami kultury współczesnej.

W Bielsku Podlaskim, ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków objętych jest 28 obiektów zabytkowych nieruchomych. Pod względem liczebności, największą grupę obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków stanowią obiekty sakralne (por. wykres). Ich zróżnicowanie jest odzwierciedleniem wielokulturowej przeszłości regionu we współczesnym wymiarze ochrony zabytków.

Drugą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest uznanie za pomnik historii. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury i narodu polskiego. Uznanie za pomnik historii ustanawiane jest przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Treść rozporządzenia powinna zawierać omówienie szczególnych cech zabytku świadczących o jego najwyższej wartości, określać jego granice oraz zawierać mapę z lokalizacją i otoczeniem.

Pomniki historii ustanawiane są w Polsce od 1994 r. Do dnia 30.04.2025 r. status ten otrzymało 131 obiektów zabytkowych. Lista ta powiększana jest sukcesywnie z roku na rok. Za pomnik historii mogą zostać uznane różne kategorie obiektów zabytkowych takie jak obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Żaden z obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie Bielska Podlaskiego nie został dotąd uznany za pomnik historii.

Trzecią formą ochrony prawnej zabytków w Polsce jest ustanowienie parku kulturowego. Zgodnie z brzmieniem przepisu artykułu 3 pkt. 14 i 16 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Powszechnie wiadomym jest, że wszelkie dzieła człowieka „dzieją się” na tle uwarunkowań przyrodniczych, bądź wyraźnie widocznych w przypadku krajobrazu otwartego czy wiejskiego – poza miastami i osadami, bądź występujących jako „elementy” w przypadku krajobrazu miasteczek czy miast. Ta zależność tworzy integralną strukturę przestrzenną, na którą składają się: płaszczyzny (lasy, łąki, grunty orne, zbiorniki wodne), ciągi (rzeki, strumienie, drogi, granice), i punkty (obiekty kulturowe i przyrodnicze). Stąd też park kulturowy jest formą ochrony obejmującą określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park kulturowy jest powoływany przez radę gminy / miasta po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki obejmujące obszary kilku dmin mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy bądź związek gmin. W uchwale powołującej park kulturowy zawiera się nazwę parku, sposób ochrony dziedzictwa kulturowego oraz opisuje zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością, w tym rolniczą i przemysłową, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych oraz umieszczania znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Czwartą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do jej zadań własnych (art. 3 ust. 1. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Realizacji tego zadania służą: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się między innymi, „wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków”, a opracowywanie projektów (...) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest projektowaniem zagospodarowania przestrzennego, w rozumieniu art. 2 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów.

Organy ochrony zabytków mają obowiązek wydania, ustawowo wymaganych, wniosków konserwatorskich do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Celem opracowania i wydania tych wniosków jest umożliwienie samorządom gminnym realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów w zakresie wymaganym dla właściwej ochrony i opieki nad zabytkami na obszarze objętym granicami opracowania. Równocześnie dla organu sporządzającego plan, na który ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami stanowią istotny obszar działania, a zapisy dotyczące ich rozstrzygnięcia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego posiadają rangę prawa miejscowego. Jest to szczególnie istotne ze względu na to, że dziedzictwo kulturowe i zabytki są nie tylko materialnymi i niematerialnymi śladami przeszłości, lecz także cennymi elementami krajobrazu kulturowego, przyczyniającymi się do kształtowania atrakcyjnego, jedyne w swoim rodzaju, przyjaznego otoczenia człowieka, zachowania tożsamości lokalnej i więzi społecznych.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, reprezentowane przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycje przestrzenne o walorach zabytkowych wyznaczaną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobraz kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

Miasto Bielsk Podlaski posiada opracowane studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. We wszystkich tych dokumentach zawarte zostały odpowiednie zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

#### 5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Zgodnie z art. 22 ust 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W Polsce powojennej pierwsze prace inwentaryzacyjne zakrojone na szeroką skalę miały miejsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. Powstała wówczas ewidencja obejmowała, w formie tzw. kart zielonych około 35 000 zabytków, podzielonych następnie na pięć grup 0 i od I do IV. W krótkim czasie zaniechano stosowania tej kontrowersyjnej klasyfikacji, mającej swe odzwierciedlenie w systemie dotacji prac konserwatorskich oraz pociągającej za sobą rozbiórki obiektów zaliczonych do grup niższych. W 1975 roku opracowano nowy wzór karty ewidencyjnej. Określana potocznie mianem karty białej obowiązuje, z pewnymi modyfikacjami, do dziś. Bardziej rozbudowane przez co czasochłonne działania ewidencyjne zostały uzupełnione tzw. kartami adresowymi. Przygotowywane w formie fiszek katalogowych miały umożliwić szybkie rozeznanie w zasobach zabytkowych i do dziś są często jedyną dokumentacją sporządzoną dla zabytku. Obok karty ewidencyjnej przyjętej dla zabytków architektury i budownictwa sporządzane są również ewidencje zabytkowych założeń zieleni i założeń cmentarnych, zespołów budowlanych i układów urbanistycznych, stanowisk archeologicznych (tzw. karta KEZA) oraz zabytków ruchomych, w tym zabytków techniki i instrumentów muzycznych. Sporządzane są zawsze w kilku egzemplarzach, a przynajmniej w dwóch: przechowywanym w archiwach urzędów konserwatorskich oraz archiwum Narodowego Instytut Dziedzictwa (NID). W myśl przepisów częściowe tj. wojewódzkie zbiory kart ewidencyjnych współtworzą centralną, ogólnokrajową ewidencję zabytków, której depozytariuszem jest NID (w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków). Regulacje obecnie obowiązującego rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem wprowadzają rozróżnienie dokumentacji ewidencyjnej dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków oraz dla zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków, pomimo iż zbiory te w praktyce zazębiają się (przykładowo zabytek włączony do wojewódzkiej ewidencji może być wpisany do rejestru zabytków). Natomiast dokumentacja dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości wykonywana jest na zlecenie samorządu w formie karty adresowej zabytku.

Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezmiennie i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączonego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami.

Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezmiennie i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i

podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączonego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami. Z kolei wyłączenie karty ewidencyjnej ze zbioru kart współtworzących wojewódzką ewidencję przechowywanych w archiwum zakładowym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie jest wyłącznie czynnością materialno techniczną, będąca następstwem stwierdzenia całkowitego zdegradowania zabytku pod względem technicznym, potwierdzonego ekspertyzą, bądź daleko idących, samowolnych przekształceń skutkujących utratą wartości zabytkowych (artystycznych, historycznych lub naukowych).

Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków miasta Bielsk Podlaski sporządzona została w 2024 r. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także stanowiska archeologiczne.

Podstawowym typem budownictwa miejskiego Bielska Podlaskiego jest parterowy drewniany dom nakryty dachem dwuspadowym. Szeroko- lub wąskofrontowy, posadowiony na kamiennym fundamencie, bywa ozdobnie oszalowany: pionowo w partii podokiennej, wyżej poziomo; szczyt podzielony listwami na pola wypełnione profilowanymi deskami w układzie poziomym i ukośnym w jodełkę. W rozwiązaniach konstrukcyjnych i charakterze ogólnym stanowią przykłady małomiasteczkowego budownictwa. Można spotkać nieliczne obiekty z końca XIX w. charakterystyczne dla małomiasteczkowego budownictwa żydowskiego (ul. Poniatowskiego 5, 12). Jedyny tradycyjnie ukształtowany dom mieszczański przetrwał w zachodniej pierzei Rynku (Plac Ratuszowy 7), obecnie po wielu remontach jest mocno zniekształcony.

Przykładem budynków murowanych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków są: dom przy ul. Kolejowej 5 wzniesiony na początku XX w. (przed 1930 r.), usytuowany szczytem do ulicy Kolejowej, murowany, na rzucie zbliżonym do kwadratu, przekryty dachem mansardowym. Dom przy ul. Traugutta 17, wzniesiony w latach 20. XX w., usytuowany we wschodniej pierzei ulicy Traugutta, wolnostojący, murowany. Na rzucie zbliżonym do kwadratu, z płytkim ryzalitem przy tylnej elewacji (aktualnie mocno rozbudowywanym), kwadratowym ryzalitem przy bocznej elewacji. Bryła budynku złożona z 4 dwukondygnacyjnych stojących prostopadłościanów przenikających się z korpusem głównym jednokondygnacyjnym, w formie leżącego prostopadłościanu. Wszystkie części budynku nakryte dachami wielospadowymi.

Przykładem obiektu użyteczności publicznej jest Hala Targowa (ul. Kryniczna 11) wzniesiona w latach 1959-60, usytuowana kalenicowo we wschodniej pierzei ul. Krynicznej, murowana, dwukondygnacyjna, wewnątrz w układzie bazylikowym. Więźba dachowa drewniana, nad nawą centralną krokwiowo-wieszarowa, otwarta, z widocznymi więzarami i wieszarami (częściowo widoczna, po ostatniej przebudowie przykryta konstrukcją z gipskartonu). Budynek na rzucie prostokąta, kryty dachem dwuspadowym wyniesionym.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem

Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Wykaz obiektów zabytkowy gminnej ewidencji zabytków stanowi załącznik do zarządzenia burmistrza Bielska Podlaskiego w sprawie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków.

## 5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Kwestia wartościowania dziedzictwa kulturowego i zabytków jest rozważana przez specjalistów od wielu lat. Zagadnieniu temu poświęcono niezliczoną liczbę wystąpień, artykułów i publikacji, nie dochodząc do wiążących wniosków. W trakcie dyskusji opracowano kilka schematów wartościowania zabytków, które w dalszym ciągu są dyskutowane. Najszerzej do tematu nadawania wartości obiektom zabytkowym podszedł M. T. Witwicki<sup>1</sup> proponując pięć kryteriów oceny:

- 1) ocena wartości historycznej - autentyczność substancji, funkcji i formy; materialne odzwierciedlenie historii; wartość dokumentu historii;
- 2) ocena wartości artystycznej - bogactwo form; wartości stylowe; wartości twórcze; rola w zespole; wartości estetyczne;
- 3) ocena wartości naukowej - wartość świadka / dokumentu dziejów; wartość obiektu jako przedmiotu badań; wartość edukacyjna (dydaktyczna);
- 4) ocena wartości niematerialnych - wartość emocjonalna przeżyć religijnych; wartość tradycji historycznej; wartość symbolu; wartość emocji estetycznych;
- 5) dodatkowe kryteria oceny - ocena stanu technicznego, ocena wartości użytkowej, wartość miejsca obiektu w regionie, wartości historyczne w świetle interesu społecznego.

Przywołane kryteria jako jedne z nielicznych uwzględniają nie tylko materialne aspekty wartościowania dziedzictwa, ale także wartości ulotne, jak emocje mieszkańców łączące się z konkretnymi obiektami.

Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści NID, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciedlają i nie opisują jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną. Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują

---

<sup>1</sup> M. T. Witwicki, *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, Ochrona Zabytków, 2007, Nr 1.

wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprowadzając na ogół dysponując decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie.

W przeszłości, tuż po zakończeniu II wojny światowej, władze części polskich miast, wspierane przez specjalistów w zakresie ochrony zabytków, w tym zrujnowanego w niemal 80% wojewódzkiego Białegostoku stanęły przed zadaniem i koniecznością podjęcia decyzji w sprawie odbudowy miast, nie tylko domów, urzędów, fabryk i innych elementów infrastruktury, lecz także obiektów dziedzictwa kulturowego, które konstytuowały tożsamość mieszkańców. Najlepiej charakteryzują podjęte wówczas decyzje słowa Jana Zachwatowicza, architekta, profesora Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej:

*„...Poczucie odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń domaga się odbudowy tego, co nam zniszczono, odbudowy pełnej, **świadomej tragizmu popełnianego fałszu konserwatorskiego**... Sprawa zabytków jest podstawowym zagadnieniem społecznym — zagadnieniem kultury narodu. Nie możemy wobec nich stosować jednostronnie abstrakcyjnej teorii, musimy uwzględnić potrzeby dnia dzisiejszego...”<sup>2</sup>.*

Kierując się dobrem nadrzędnym jakim jest tożsamość mieszkańców podjęto wówczas decyzję o rekonstrukcji wielu obiektów zabytkowych. Według zasad współcześnie stosowanych kryteriów „dawności” i „oryginalności” substancji zabytkowej, obiekty te nie spełniałyby definicji zabytków. W tym przypadku najważniejsze stały się przesłanki niemierzalne, wartość emocjonalna oraz tradycji historycznej, a także symboliczna wartość tych obiektów jako sztandarowych zabytków regionu.

Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla regionu mają zabytki objęte ochroną prawną – pomniki historii lub obiekty wpisane do rejestru zabytków.

---

<sup>2</sup> J. Zachwatowicz, O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków, *Ochrona Zabytków* 34/1-2 (132-133), 1981, s. 8.

## 6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie miasta Bielsk Podlaski podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń w tej dziedzinie. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisujących stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów: mocnych i słabych stron – czyli pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych oraz szans i zagrożeń – czyli pozytywnych i negatywnych uwarunkowań zewnętrznych. Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie opieki nad zabytkami gminy.

**Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu miasta Bielsk Podlaski**

| <b>SILNE STRONY</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | <b>SŁABE STRONY</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>1) rozpoznawalny charakter dziedzictwa kulturowego;</p> <p>2) bogate walory przyrodnicze i krajobrazowe terenu miasta;</p> <p>3) uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym;</p> <p>4) podejmowanie działań zwiększających świadomość społeczną dotyczącą dziedzictwa kulturowego;</p> <p>5) uwzględnianie roli zabytków w promocji turystycznej miasta;</p> <p>6) pozytywne nastawienie części mieszkańców do wielowiekowej tradycji regionu i jego dziedzictwa kulturowego;</p> <p>7) niewielka odległość od Białegostoku, jako ważnego ośrodka administracyjnego, akademickiego, kulturalnego, turystycznego oraz komunikacyjnego i usługowo - przemysłowego w województwie podlaskim.</p> | <p>1) brak dostatecznych środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych;</p> <p>2) niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych;</p> <p>3) brak objęcia ochroną prawną wielu obiektów o znaczącej wartości;</p> <p>4) zły stan techniczny i postępująca degradacja zasobów dziedzictwa kulturowego;</p> <p>5) niewystarczające zasoby kadrowe miejskich służb związanych z ochroną zabytków;</p> <p>6) brak zainteresowania inwestorów i właścicieli utrzymaniem i adaptacją obiektów zabytkowych;</p> <p>7) niewielka ilość podmiotów z terenu miasta zajmujących się w sposób profesjonalny pracami remontowo – konserwatorskimi oraz niska jakość świadczonych w tym zakresie usług;</p> <p>8) nowa zabudowa w części nienawiązująca do pierwotnego układu zabudowy (brak harmonii);</p> <p>9) przypadki zaniedbania porządku w obrębie niektórych zabytkowych posesji, co obniża ich estetykę i pozytywny odbiór;</p> <p>10) brak kontynuacji regionalnej tradycji budowlanej;</p> <p>11) niewystarczająca popularyzacja wiedzy o wartościach obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego miasta oraz idei ochrony zabytków;</p> <p>12) brak pełnej dokumentacji zasobu kulturowego gminy oraz jego waloryzacji.</p> |
| <b>SZANSE</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | <b>ZAGROŻENIA</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <p>1) możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł;</p> <p>2) postępujący rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających w swym polu działania między innymi troskę o substancję zabytkową miasta;</p> <p>3) upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłową ochronę z zachowaniem wartości kulturowych;</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | <p>1) niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobów kulturowych;</p> <p>2) nadmierna komercjalizacja w sferze zabytków;</p> <p>3) zanikająca edukacja estetyczna na rzecz praktyczności przy zastosowaniu minimalnych nakładów finansowych;</p> <p>4) częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |

|                                                                                                                                            |                                                                                                                                                                                                                  |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>4) wykorzystanie przez władze miejskie oraz instytucje kultury roli mediów w edukacji nastawionej na ochronę zabytków i krajobrazu.</p> | <p>poprzez pryzmat ich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego;</p> <p>5) niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.</p> |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

*Źródło:* opracowanie własne

## 7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika miasta Bielsk Podlaski wynikająca z jego położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju miasta z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby region był miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania miasta;
- uwzględnienie problemów ochrony zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego terenu miasta,
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi na terenie miasta;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

### 7.1. PRIORYTETY PROGRAMU OPIEKI

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki gminnej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Władze gminy ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiadają instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnym i unikalnym charakterze. Wobec powyższego objęcie należyłą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Na potrzeby programu opieki nad zabytkami miasta Bielsk Podlaski na lata 2025-2028 wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to:

#### **Priorytet I**

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta

#### **Priorytet II**

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

#### **Priorytet III**

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości mieszkańców

#### **7.2. KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI**

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- 1) zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
- 2) wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 3) podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonych na terenie miasta.

W ramach **Priorytetu II** ustalono dwa kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju miasta,
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

W ramach **Priorytetu III** ustalono cztery kierunki działań związanych z:

- 1) opracowaniem dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego miasta oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
- 2) umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym miasta,
- 3) kreowaniem wizerunku miasta jako obszaru wielu kultur i różnorodnym dziedzictwie kulturowym,
- 4) rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta.

### 7.3. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI

| <b>Priorytet I</b><br><b>Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta</b> |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Kierunki działań</b>                                                                                                | <b>Zadania</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania                                                 | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Dążenie do pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy</li> <li>2. Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy</li> <li>3. Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących własnością gminy</li> <li>4. Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich</li> <li>5. Wspieranie działań właścicieli zabytków poprzez dofinansowanie prowadzonych przez nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych w oparciu o uchwałę Rady Miejskiej w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków</li> <li>6. Współpraca władz gminy ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych</li> </ol> |
| Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami                               | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Stosowanie 50% zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych)</li> <li>2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami</li> </ol>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| Podejmowanie współpracy z                                                                                              | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Informowanie za pośrednictwem strony internetowej o możliwościach pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych,</li> </ol>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |

|                                                                                                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| właścicielami zabytków położonymi na terenie miasta                                                                                                            | <p>ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami gminy</p> <p>2. Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| <p style="text-align: center;"><b>Priorytet II</b></p> <p style="text-align: center;"><b>Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego</b></p>       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| <b>Kierunki działań</b>                                                                                                                                        | <b>Zadania</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju miasta | <p>1. Przyjęcie przez Radę Miasta gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Bielsk Podlaski oraz okresowe monitorowanie jego realizacji</p> <p>2. Coroczne przeznaczanie w budżecie gminy środków finansowych umożliwiających realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, objętych gminnym programem opieki nad zabytkami miasta Bielsk Podlaski</p> <p>3. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomych</p> <p>4. Coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych miasta Bielsk Podlaski sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych</p> |
| Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego                                                                   | <p>1. Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony konserwatorskiej, w tym stref występowania zabytków archeologicznych oraz zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony przyrody w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy</p>                                                                                                                               |
| Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta                                                                                                   | <p>1. Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną, a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych</p> <p>2. Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu</p>                                                                                                                                                                                         |

|                                                                                                                                                                                                                     | zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p style="text-align: center;"><b>Priorytet III</b></p> <p style="text-align: center;"><b>Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości mieszkańców</b></p> |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Kierunki działań                                                                                                                                                                                                    | Zadania                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| <b>Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego miasta oraz monitorowanie ich stanu zachowania</b>                                                                                                      | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomych, z zastosowaniem komputerowej bazy danych</li> <li>2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego miasta z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ.</li> <li>3. Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, stanowiących właściwość gminy</li> </ol>                                                                                                |
| <b>Umożliwienie jak najszerzego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym miasta</b>                                                                                                                          | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Bielsk Podlaski</li> <li>2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowej wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków</li> <li>3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego</li> <li>4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej</li> <li>5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego miasta</li> </ol> |
| <b>Kreowanie wizerunku miasta jako obszaru wielu kultur i różnorodnym dziedzictwie kulturowym</b>                                                                                                                   | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Inicjowanie i współdziałanie z organizatorami przedsięwzięć dotyczących obchodów wydarzeń i rocznic historycznych ważnych dla budowania tożsamości lokalnej</li> <li>2. Dążenie do wykreowania i rozwoju produktów markowych turystyki kulturowej związanej z dziedzictwem miasta</li> <li>3. Współpraca z organizacjami turystycznymi i zainteresowanymi podmiotami w zakresie kreowania potrzeb i planowania miejskich szlaków turystyki kulturowej</li> </ol>                                                                                                                                                                               |
| <b>Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta</b>                                                                                                                                      | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym miasta</li> <li>2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury</li> <li>3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących</li> </ol>                                                                                                                                                                                                                                                       |

|  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|--|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  | <p>dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony</p> <p>4. Wspieranie wydawnictw naukowych i popularno-naukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji miasta</p> <p>5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo</p> <p>6. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie miasta.</p> |
|--|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

## 8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków, która prowadzona jest w formie kart adresowych, na której znajdują się następujące informacje: adres, rodzaj zabytku, opis obiektu, chronologia, sposób ochrony oraz dokumentacja fotograficzna.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz na cztery lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;
- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną;
- 4) w przypadku czynności wymienionych w pkt 1-3 wskazane jest uczestnictwo specjalisty zajmującego się problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego.

Określenie stanów technicznych obiektów wpisanych do GEZ polega na:

- 1) nawiązaniu współpracy z organem nadzoru budowlanego w celu ustalenia stanu technicznego obiektów zinwentaryzowanych w gminnej ewidencji zabytków;
- 2) uwzględnianie wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) określeniu niezbędnych prac rewitalizacyjnych obiektów i szacunkowej wartości ich przeprowadzenia.

W przypadku czynności wymienionych w pkt 1-3 wskazane jest uczestnictwo specjalisty zajmującego się problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego.

Bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków polega na wprowadzaniu do ewidencji zabytków zmian wynikających z rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów.

## 9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Miasta.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenie gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Bielsk Podlaski na lata 2025-2028 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach **priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:**

- 1) poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- 2) wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- 3) wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- 4) liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,
- 5) zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach **priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:**

- 1) wysokość dorocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gmina na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2) liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach **priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości mieszkańców**

- 1) liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie miasta,
- 2) liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej miasta,
- 3) liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,

4) liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego miasta,

5) liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego miasta skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI  
Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

### **1. Źródła publiczne: krajowe**

- budżet państwa – m.in. środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa podlaskiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

### **2. źródła publiczne: zagraniczne**

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.

### **3. źródła prywatne:**

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

## **10.1. ŹRÓDŁA PUBLICZNE. ŚRODKI KRAJOWE**

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

### **10.1.1. PROGRAMY MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO**

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w

tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Ponieważ są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach może ulegać zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Edycja 2014 tego programu składa się z pięciu priorytetów:

#### **OCHRONA ZABYTKÓW**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewitalizację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status

materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Instytucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

#### **KULTURA LUDOWA I TRADYCYJNA**

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi

kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczynić się może do wzmacniania tożsamości i budowania poczucia dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik in situ – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz

twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań mających na celu wspieranie przedsięwzięć związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, przemianami ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; 2) organizacje pozarządowe; 3) podmioty prowadzące działalność gospodarczą; 4) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Narodowych Instytucji Kultury,

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17,

00-071 Warszawa

#### **OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH**

Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza

zakończonych przed 2010 r. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym) lub służące planowaniu dalszych badań wykopaliskowych. Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów programu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania finansowane w ramach programu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, program umożliwia finansowanie zadań w trybie dwuletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równolegle działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury; 2) państwowe instytucje kultury; 3) organizacje pozarządowe; 4) publiczne uczelnie akademickie; 5) niepubliczne uczelnie akademickie; 6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa,

ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa

<http://www.nid.pl>

## GROBY I CMENTARZE WOJENNE W KRAJU

Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Ustawowe zadania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w zakresie podtrzymywania i rozpowszechniania tradycji narodowej i państwowej w przypadku najważniejszych miejsc pamięci powinny przyjąć konkretną formę stworzenia możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającą w szczególności na zapewnieniu warunków: 1) naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; 3) zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; 4) korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyzmu; 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. Biorąc pod uwagę szeroki zakres tych zadań najbardziej stabilną formą gwarantującą ich stałe wypełnianie jest powierzenie ich instytucji kultury, państwowej lub samorządowej. Ze względu na koszty stałe wiążące się z takim rozwiązaniem powinno ono jednak być stosowane tylko w przypadku najważniejszych miejsc pamięci. Głównym celem Programu jest wypełnienie powstałej luki w tym ważnym obszarze poprzez wsparcie instytucji samorządowych w tym zakresie. Jako uzupełnienie tego celu Program ma promować stosowanie dodatkowych rozwiązań sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci, takich jak: - uwzględnienie miejsca pamięci i jego ochrony w miejscowych planie zagospodarowania przestrzennego; - współpraca merytoryczna i finansowa z organizacjami pozarządowymi, wolontariuszami, społecznością lokalną lub innymi podmiotami zewnętrznymi w zakresie opieki nad miejscem pamięci. Realizacji głównego celu Programu powinna też służyć większa dostępność miejsc pamięci dla odwiedzających, gdyż to obecność w tego rodzaju miejscu stanowi o sile jego oddziaływania.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

10.1.2. MINISTERSTWO SPRAW WEWNĘTRZNYCH I ADMINISTRACJI – FUNDUSZ KOŚCIELNY  
Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz

ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.).

Z funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt. 8),

b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:

- zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).

c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obiekty sakralnego” oraz „obiekty kościelne”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:

- obiekty sakralne - są te miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2013, poz. 1169, z późn. zm.) rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”

Dotacje przeznaczane są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

#### 10.1.3. WOJEWÓDZKI KONSERWATOR ZABYTKÓW

Z budżetu państwa, z części będącej w dyspozycji Wojewody Podlaskiego, której dysponentem jest Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdującym się na obszarze województwa podlaskiego.

Dotacje mogą być przyznawane na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na planowane do wykonania prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku (prace planowane);
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat

poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji (refundacja poniesionych nakładów).

Wniosek o udzielenie dotacji, o której mowa w pkt 2 (jako refundacji poniesionych nakładów), Wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, określonych w pozwoleniu wydanym przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Miejskiego Konserwatora Zabytków.

O dotacje mogą się ubiegać osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, które posiadają siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Wnioskodawca może ubiegać się o dotację, jeśli obiekt jest indywidualnie wpisany do rejestru zabytków lub jest wyszczególniony w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomych) do rejestru zabytków .

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może obejmować nakłady określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj.:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Kolejna dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym samym zabytku wpisanym do rejestru zabytków, obejmująca prace lub roboty, na które poprzednio udzielono dotacji celowej, może być udzielona w przypadku, gdy prace lub roboty podlegające dofinansowaniu kolejną dotacją zostały lub zostaną przeprowadzone nie wcześniej niż po upływie 10 lat od końca roku, w którym została udzielona dotacja celowa.

Wnioskodawca, w danym roku budżetowym, może złożyć maksymalnie trzy wnioski, dotyczące prac przy zabytku w rozumieniu pojedynczej pozycji w rejestrze zabytków.

Podstawową wysokość dotacji, jaka może być udzielona, określa art. 78 ust. 1 z zastrzeżeniem art. 82 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie wnioskowanych prac.

W sytuacji, o której mowa w art. 78 ust. 2 lub 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Łączna wysokość dotacji udzielonych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz organy stanowiące województwa, powiatu i gminy nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie prac lub robót.

Wnioski składa się:

- 1) od dnia 1 listopada do dnia 30 listopada roku poprzedzającego przeprowadzenie prac przy zabytku wpisanym do rejestru, jeśli dotacja ma być udzielona na prace przy zabytku, które zostaną przeprowadzone;
- 2) od dnia 1 czerwca do dnia 30 czerwca roku, w którym składa się wniosek na dotacje na prace przy zabytku, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku;
- 3) wniosek, może być złożony z pominięciem w/w terminów, jeżeli prace przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa albo prace przy zabytku wpisanym do rejestru są wymagane ze względu na uszkodzenie tego zabytku w następstwie: pożaru, wybuchu, wstrząsu sejsmicznego, silnego wiatru, intensywnych opadów atmosferycznych, osuwiska ziemi, powodzi, katastrofy budowlanej lub innego nagłego zdarzenia o podobnym przebiegu, które wystąpiło w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku.

Termin zakończenia prac lub robót planowanych do wykonania, określony we wniosku, nie może być dłuższy niż do 30 listopada roku, w którym jest planowane zakończenie inwestycji, nie później niż roku następnego po roku zawarcia umowy o dofinansowanie.

#### 10.1.4. BUDŻETY JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie Województwa Podlaskiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

#### 10.2. ŹRÓDŁA PUBLICZNE. ŚRODKI ZAGRANICZNE

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Działania związane z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

##### I. Fundusze Unii Europejskiej

##### 1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

## II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

### 10.3. INNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

#### **Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.**

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założeń ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założeń ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założeń ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalonej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa [www.nid.pl](http://www.nid.pl) opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Białymstoku ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 99% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o

ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

### **Europejskie Dni Dziedzictwa**

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypomnienie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

### **Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

## 11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Miasto Bielsk Podlaski jest właścicielem (posiada tytuł prawny) lub współwłaścicielem dwóch obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze gminy powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w regionie.

1. WYKAZ OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH Z MIASTA BIELSK PODLASKI OBJĘTYCH  
OCHRONĄ PRAWNĄ PRZEZ WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW

| L.p. | Adres                                              | Obiekt                                                                                         | Datowanie        | Nr rejestru zabytków                                              |
|------|----------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|-------------------------------------------------------------------|
| 1.   | wg mapy                                            | teren części miasta                                                                            | 1240 r. – XIX w. | A-412 z<br>15.01.1957 r.                                          |
| 2.   | 3 Maja 6<br>dz. geod. nr 1617<br>obręb 0003        | dom drewniany                                                                                  | 2. połowa XIX w. | A-527 z<br>28.06.1985 r.                                          |
| 3.   | Białowieska 8<br>dz. geod. nr 3496/1<br>obręb 0003 | dom mieszkalny<br>drewniany                                                                    | 1928 r.          | A-521 z<br>15.09.1988 r.                                          |
| 4.   | Białowieska<br>dz. geod. nr 3534<br>obręb 0003     | cmentarz wojenny z I<br>wojny światowej                                                        | 1915 -1918 r.    | A-73 z<br>26.08.1998 r.                                           |
| 5.   | Dubicze 20<br>dz. geod. nr 3100/37<br>obręb 0003   | dom drewniany                                                                                  | koniec XVIII w.  | A-526 z<br>30.03.1979 r.                                          |
| 6.   | Hołowieska 7<br>dz. geod. nr 3543/15<br>obręb 0003 | dwór Smulskich wraz z<br>otaczającym terenem<br>stanowiącym<br>fragment założenia<br>parkowego | XIX w.           | A-387 z<br>8.06.1988 r.                                           |
| 7.   | Hołowieska dz.<br>geod. Nr 3543/15<br>obręb 0003   | Park w Hołowiesku                                                                              |                  | A-387 (d. 656)<br>decyzja KL.WKZ-<br>5340/16/87 z<br>08.06.1988 r |
| 8.   | Jagiellońska 6<br>dz. geod. nr 3026<br>obręb 0003  | cerkiew prawosławna<br>pw. Narodzenia NMP                                                      | XVII – XVIII w.  | A-38 z<br>29.10.1966 r.                                           |
| 9.   | Kościelna 4<br>dz. geod. nr 1576/6<br>obręb 0003   | dom drewniany                                                                                  | 1909 r.          | A-2 z 7.09.1999<br>r.                                             |
| 10.  | Kościelna<br>dz. geod. nr 1593<br>obręb 0003       | kościół i cmentarz<br>przykościelny kościoła<br>pw. Narodzenia NMP i<br>św. Mikołaja           | XVIII – XIX w.   | A-82 z<br>6.11.1996 r.                                            |
| 11.  | Kościelna 5                                        | kościół parafialny pw.                                                                         | 1783-1784 r.     | A-82 z                                                            |

|     |                                                                      |                                                                                                         |                         |                                                                                                                                                                                      |
|-----|----------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | dz. geod. nr 1593<br>obręb 0003                                      | Narodzenia NMP i św.<br>Mikołaja                                                                        |                         | 6.11.1996 r.                                                                                                                                                                         |
| 12. | Kościelna<br>dz. geod. nr 1593<br>obręb 0003                         | dzwonnica w zespole<br>kościół parafialnego<br>pw. Narodzenia NMP i<br>św. Mikołaja                     | 1840-1841 r.            | A-82 z<br>6.11.1996 r.                                                                                                                                                               |
| 13. | Kościelna 4B<br>dz. geod. nr 1576/6<br>obręb 0003                    | plebania w zespole<br>kościół parafialnego<br>pw. Narodzenia NMP i<br>św. Mikołaja                      | 1900 r.                 | A-82 z<br>29.10.1966 r.                                                                                                                                                              |
| 14. | Kościelna<br>dz. geod. nr 1593<br>obręb 0003                         | cmentarz<br>przykościelny w<br>zespole kościoła<br>parafialnego pw.<br>Narodzenia NMP i św.<br>Mikołaja | XVI w.                  | A-82 z<br>6.11.1996 r.                                                                                                                                                               |
| 15. | Mickiewicza 36B<br>dz. geod. nr 2999<br>obręb 0003                   | cerkiew<br>grekokatolicka, ob.<br>prawosławna,<br>parafialna pw. św.<br>Michała Archanioła              | 1789 r.                 | A-39 z<br>19.11.1976 r.                                                                                                                                                              |
| 16. | Mickiewicza 45<br>dz. geod. nr 1598/1<br>obręb 0003                  | ratusz, ob. Muzeum<br>Obojga Narodów                                                                    | XVII w.                 | A-386 z<br>22.03.1956 r.                                                                                                                                                             |
| 17. | Plac Ratuszowy 1<br>dz. geod. nr 1596/3<br>obręb 0003                | zajazd, ob. dom<br>mieszkalny                                                                           | 1. połowa XIX w.        | 251 z 3.11.1966<br>r.                                                                                                                                                                |
| 18. | Traugutta 14<br>dz. geod. nr 3158<br>obręb 0003                      | cerkiew prawosławna<br>parafialna. pw.<br>Zmartwychwstania<br>Pańskiego                                 | XVIII – XIX w.          | A-27 z<br>29.10.1966 r.                                                                                                                                                              |
| 19. | Wojska Polskiego<br>dz. geod. nr 574,<br>575, 576, 577<br>obręb 0003 | zespół cmentarny:<br><br>Kaplica pw. Św.<br>Wincentego a'Paulo                                          | koniec XVIII – XX<br>w. | A-125<br>(informacja<br>urzędowa o<br>zmianie nr<br>rejestracji RZ-441-<br>133/MP/04 z<br>24.11.2004 r.)<br>Decyzja nr KL.III-<br>1/252/66 z dnia<br>3.11.1966 r (d.<br>nr rej. 247; |

|     |                                                                           |                                                                                                   |                                                                |                                                                                                                                         |
|-----|---------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     |                                                                           | Cerkiew cmentarna<br>pw. Św. Trójcy                                                               |                                                                | Decyzja nr KL.III-1/251/66 z dn. 3.10.1966 r. (d. nr. rej. 246);<br>Decyzja nr KL.WKZ-5340/20/87 z dn. 28.03.1988 r. (d. nr. Rej. 660). |
| 20. | Wojska Polskiego<br>dz. geod. nr 575<br>obręb 0003                        | cmentarz<br>prawosławny                                                                           | koniec XVIII w.                                                | A-125 decyzja nr KL.WKZ-5340/20/87 z dn. 28.03.1988 r. (d. nr rej. 660)                                                                 |
| 21. | Wojska Polskiego 25<br>dz. geod. nr 575<br>obręb 0003                     | cerkiew<br>grekokatolicka, ob.<br>prawosławna<br>cmentarna pw. św.<br>Trójcy                      | lata 90. XVIII w.,<br>przeniesiona na<br>cmentarz w<br>1851 r. | A-125 decyzja nr KL.III-1/251/66 z dn. 3.10.1966 r. (d. nr rej. 246)                                                                    |
| 22. | Wojska Polskiego<br>dz. geod. nr 574<br>obręb 0003                        | cmentarz<br>rzymskokatolicki                                                                      | koniec XVIII w.                                                | A-125 decyzja nr KL.WKZ-5340/20/87 z dn. 28.03.1988 r. (d. nr rej. 660)                                                                 |
| 23. | Wojska Polskiego 23<br>dz. geod. nr 574<br>obręb 0003                     | kaplica<br>rzymskokatolicka<br>cmentarna pw. św.<br>Wincentego á Paulo                            | 1859 r.                                                        | A-125 decyzja nr KL.III-1/252/66 z dn. 3.10.1966 r. (d. nr rej. 247)                                                                    |
| 24. | Żwirki i Wigury 2, 4 i 6<br>dz. geod. nr 2254, 2255, 2256/8<br>obręb 0003 | zespół klasztorny OO. Karmelitów Trzewickowych, ob. zespół kościoła parafialnego MB z Góry Karmel | XVII – XIX w.                                                  | 242 z 26.10.1966 r.                                                                                                                     |
| 25. | Żwirki i Wigury 2<br>dz. geod. nr 2254<br>obręb 0003                      | kościół pw. Matki Boskiej z Góry Karmel w zespole klasztornym OO. Karmelitów Trzewickowych        | 1638 r.                                                        | 102 z 3.02.1958 r.<br>242 z 26.10.1966 r.<br>326 z 16.08.1969 r.                                                                        |
| 26. | Żwirki i Wigury 4<br>dz. geod. nr 2255                                    | klasztór OO. Karmelitów Trzewickowych, ob.                                                        | lata 30. XVII w. – XIX w.                                      | 242 z 26.10.1966 r.                                                                                                                     |

|     |                                                                     |                                                                                                                                    |                  |                        |
|-----|---------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|------------------------|
|     | obręb 0003                                                          | szkoła                                                                                                                             |                  |                        |
| 27. | Żwirki i Wigury 6<br>dz. geod. nr 2256/8<br>obręb 0003              | oficyna w zespole<br>klasztornym OO.<br>Karmelitów<br>Trzewickowych, ob.<br>szkoła                                                 | 1. połowa XIX w. | 242 z<br>26.10.1966 r. |
| 28. | Żwirki i Wigury<br>dz. geod. nr 2254<br>obręb 0003                  | kapliczka w<br>ogrodzeniu kościoła<br>klasztornego OO.<br>Karmelitów<br>Trzewickowych, ob.<br>parafialnego pw. MB z<br>Góry Karmel | początek XIX w.  | 241 z<br>26.10.1966 r. |
| 29. | Żwirki i Wigury<br>dz. geod. nr 2254,<br>2255, 2256/8<br>obręb 0003 | ogrodzenie z basztami<br>i bramą w zespole OO.<br>Karmelitów<br>Trzewickowych                                                      | 1866 r.          | 242 z<br>26.10.1966 r. |

2. WYKAZ OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH Z TERENU MIASTA BIELSK PODLASKI  
UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

| L.p. | Adres                                                               | Obiekt                                                | Datowanie        | Nr rejestru zabytków                |
|------|---------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|------------------|-------------------------------------|
| 30.  | wg mapy                                                             | teren części miasta                                   | 1240 r. – XIX w. | A-412 z 15.01.1957 r.               |
| 31.  | 3 Maja 6<br>dz. geod. nr 1617<br>obręb 0003                         | dom drewniany                                         | 2. połowa XIX w. | A-527 z 28.06.1985 r.               |
| 32.  | Batorego 21<br>dz. geod. nr 3130/3<br>obręb 0003                    | dom drewniany                                         | 1880 r.          | ---                                 |
| 33.  | Białowieska 8<br>dz. geod. nr 3496/1<br>obręb 0003                  | Dom mieszkalny drewniany                              | 1928 r.          | A-521 z 15.09.1988 r.               |
| 34.  | Białowieska<br>dz. geod. nr 3534<br>obręb 0003                      | cmentarz wojenny z I wojny światowej                  | 1915 -1918 r.    | A-73 z 26.08.1998 r.                |
| 35.  | Brańska<br>dz. geod. nr 228/1<br>obręb 0003                         | cmentarz żydowski                                     | XIX w.           | ---                                 |
| 36.  | Dubiażyńska<br>dz. geod. nr 577<br>obręb 0003                       | cmentarz komunalny                                    | 1964 r.          | ---                                 |
| 37.  | Dubicze 20<br>dz. geod. nr 3100/37<br>obręb 0003                    | dom drewniany                                         | koniec XVIII w.  | A-526 z 30.03.1979 r.               |
| 38.  | Dubicze<br>dz. geod. nr 2550/7<br>obręb 0003                        | kapliczka murowana prawosławna                        | XIX w.           | ---                                 |
| 39.  | ul. Dubicze 34 / ul. Żytnia 1A<br>dz. geod. nr 2889/2<br>obręb 0003 | dom drewniany                                         | 1. połowa XIX w. | ---                                 |
| 40.  | Hołowieska 7<br>dz. geod. nr 3543/15                                | dwór Smulskich wraz z otaczającym terenem stanowiącym | XIX w.           | A-387 decyzja KL.WKZ-5340/16/87 (d. |

|     |                                                                              |                                                            |                    |                               |
|-----|------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------|--------------------|-------------------------------|
|     | obręb 0003                                                                   | fragment założenia parkowego                               |                    | 656)z 8.06.1988 r.            |
| 41. | Hołowieska wg mapy                                                           | park w zespole dworskim                                    | 1. połowa XVIII w. | ---                           |
| 42. | Jagiellońska 6<br>dz. geod. nr 3026<br>obręb 0003                            | cerkiew prawosławna pw. Narodzenia NMP                     | XVII – XVIII w.    | A-38 z 29.10.1966 r.          |
| 43. | Jagiellońska<br>dz. geod. nr 3026<br>obręb 0003                              | dzwonnica w zespole cerkwi pw. Narodzenia NMP              | koniec XVII w.     | ---                           |
| 44. | Jagiellońska<br>dz. geod. nr 3026<br>obręb 0003                              | cmentarz przycerkiewny w zespole cerkwi pw. Narodzenia NMP | XVI w.             | ---                           |
| 45. | Jagiellońska 12<br>dz. geod. nr 3023/6<br>obręb 0003                         | dom drewniany                                              | koniec XIX w.      | ---                           |
| 46. | Jagiellońska 26/28<br>dz. geod. nr 3015/1<br>oraz 3016/1<br>obręb 0003       | dom drewniany                                              | początek XX w.     | ---                           |
| 47. | Kazimierzowska 35 (d 59)<br>dz. geod. nr 2833/3<br>oraz 2840/1<br>obręb 0003 | dom drewniany                                              | początek XIX w.    | ---                           |
| 48. | Kazimierzowska / Mickiewicza wg mapy                                         | cmentarz rzymskokatolicki dawny pw. św. Marcina)           | XVI w.             | ---                           |
| 49. | Kolejowa 5<br>dz. geod. nr 3273/17<br>obręb 0003                             | dom murowany                                               | przed 1930 r.      | ---                           |
| 50. | Kościelna 4<br>dz. geod. nr 1576/6<br>obręb 0003                             | dom drewniany                                              | 1909 r.            | A-2 z 7.09.1999 r.            |
| 51. | Kościelna<br>dz. geod. nr 1593<br>obręb 0003                                 | zespół kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP i św.      | XVIII – XIX w.     | A-82 decyzja WKZ-5340/14/96 z |

|     |                                                   |                                                                                          |               |                                                                                                                                                                                                              |
|-----|---------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|---------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     |                                                   | <p>Mikołaja:</p> <p>-kościół i cmentarz przykościelny</p> <p>-dzwonnica</p>              |               | <p>dnia 6.11.1996r. (d. 821)</p> <p>Decyzja nr WKZ-5340/14/96 z 6.11.1996 r. (d. nr rej. 821) pod nr rej. A-82;</p> <p>Decyzja nr KL-III-1/248/66 z dnia 29.10.1966 r. (d. nr rej. 243) pod nr rej. A-82</p> |
| 52. | Kościelna 5<br>dz. geod. nr 1593<br>obręb 0003    | kościół parafialny pw. Narodzenia NMP i św. Mikołaja                                     | 1783-1784 r.  | A-82 decyzja WKZ-5340/14/96 z dnia 6.11.1996r. (d. 821)                                                                                                                                                      |
| 53. | Kościelna<br>dz. geod. nr 1593<br>obręb 0003      | dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP i św. Mikołaja              | 1840-1841 r.  | A-82 decyzja KL-III-1/248/66 z 29.10.1966 (d.243)                                                                                                                                                            |
| 54. | Kościelna 4B<br>dz. geod. nr 1576/6<br>obręb 0003 | plebania w zespole kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP i św. Mikołaja               | 1900 r.       | A-98 ( dawniej 741) z 31.12.1990 r.                                                                                                                                                                          |
| 55. | Kościelna<br>dz. geod. nr 1593<br>obręb 0003      | cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP i św. Mikołaja | XVI w.        | A-82 decyzja WKZ-5340/14/96 z dnia 6.11.1996r. (d. 821)                                                                                                                                                      |
| 56. | Kościuszki 3<br>dz. geod. nr 1609/1<br>obręb 0003 | dom drewniany                                                                            | 1932-1933 r.  | ---                                                                                                                                                                                                          |
| 57. | Kościuszki 5<br>dz. geod. nr 1615/3<br>obręb 0003 | dom drewniany                                                                            | koniec XIX w. | ---                                                                                                                                                                                                          |
| 58. | Kryniczna 14<br>dz. geod. nr 1541/5<br>obręb 0003 | hala targowa, ob. sklep i magazyn                                                        | 1959-1960 r.  | ---                                                                                                                                                                                                          |
| 59. | Lipowa (wg WEZ – Hołowieska)                      | cmentarz w zespole dworskim Smulskich                                                    | XIX w.        | ---                                                                                                                                                                                                          |

|     |                                                                   |                                                                                            |                  |                          |
|-----|-------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|--------------------------|
|     | dz. geod. 3549/1<br>obręb 0003                                    |                                                                                            |                  |                          |
| 60. | Mickiewicza 36B<br>dz. geod. nr 2999<br>obręb 0003                | cerkiew<br>grekokatolicka, ob.<br>prawosławna,<br>parafialna pw. św.<br>Michała Archanioła | 1789 r.          | A-39 z<br>19.11.1976 r.  |
| 61. | Mickiewicza<br>dz. geod. nr 2999<br>obręb 0003                    | cmentarz<br>przycerkiewny w<br>zespole cerkwi<br>parafialnej pw. św.<br>Michała Archanioła | koniec XVIII w.  | ---                      |
| 62. | Mickiewicza 45<br>dz. geod. nr 1598/1<br>obręb 0003               | ratusz, ob. Muzeum<br>Obojga Narodów                                                       | XVII w.          | A-386 z<br>22.03.1956 r. |
| 63. | Mickiewicza 91<br>dz. geod. nr 2236<br>obręb 0003                 | dom drewniany                                                                              | 2. połowa XIX w. | ---                      |
| 64. | Mickiewicza<br>dz. geod. nr 2268/1,<br>2268/3, 2269<br>obręb 0003 | cmentarz<br>rzymskokatolicki<br>parafii pw. Matki<br>Boskiej z Góry Karmel                 | 1989 r.          | ---                      |
| 65. | Narutowicza 18<br>dz. geod. nr 3255/1<br>obręb 0003               | dom drewniany                                                                              | 2. połowa XIX w. | ---                      |
| 66. | Plac Ratuszowy 1<br>dz. geod. nr 1596/3<br>obręb 0003             | zajazd, ob. dom<br>mieszkalny                                                              | 1. połowa XIX w. | 251 z 3.11.1966<br>r.    |
| 67. | Plac Ratuszowy 7<br>dz. geod. nr 1595<br>obręb 0003               | dom drewniany                                                                              | około 1920 r.    | ---                      |
| 68. | Plac Ratuszowy 9<br>dz. geod. nr 1594/2<br>obręb 0003             | dom drewniany                                                                              | około 1920 r.    | ---                      |
| 69. | Poniatowskiego 5<br>dz. geod. nr 3000/1<br>obręb 0003             | dom drewniano-<br>muruwany                                                                 | 4. ćwierć XIX w. | ---                      |
| 70. | Studziwodzka /<br>Wiejska                                         | cmentarz wojenny z<br>czasów I wojny                                                       | 1915-1918 r.     | ---                      |

|     |                                                                      |                                                                                                                                                                 |                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-----|----------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | dz. geod. nr 137/3<br>obręb 0002                                     | światowej                                                                                                                                                       |                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| 71. | Traugutta 14<br>dz. geod. nr 3158<br>obręb 0003                      | cerkiew prawosławna<br>parafialna. pw.<br>Zmartwychwstania<br>Pańskiego                                                                                         | XVIII – XIX w.          | A-27 z<br>29.10.1966 r.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| 72. | Traugutta<br>dz. geod. nr 3158<br>obręb 0003                         | cmentarz<br>przycerkiewny w<br>zespole cerkwi pw.<br>Zmartwychwstania<br>Pańskiego                                                                              | XVII w.                 | ---                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| 73. | Traugutta 17<br>dz. geod. nr 3162<br>obręb 0003                      | willa murowana                                                                                                                                                  | lata 20 XX w.           | ---                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| 74. | Traugutta nr 20<br>dz. geod. 3350/2<br>obręb 0003                    | dom mieszkalny                                                                                                                                                  | koniec XVIII w.         | ---                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| 75. | Wojska Polskiego<br>dz. geod. nr 574,<br>575, 576, 577<br>obręb 0003 | zespół cmentarny:<br><br>Kaplica pw. Św.<br>Wincentego a' Paulo<br><br>Cerkiew cmentarna<br>pw. Św. Trójcy<br><br>Cmentarz<br>rzymskokatolicki i<br>prawosławny | koniec XVIII – XX<br>w. | A-125<br>(informacja<br>urzędowa o<br>zmianie nr<br>rejestracji RZ-441-<br>133/MP/04 z<br>24.11.2004 r.)<br>Decyzja nr KL.III-<br>1/252/66 z dnia<br>3.11.1966 r. (d.<br>nr rej. 247;<br>Decyzja nr KL.III-<br>1/251/66 z dn.<br>3.10.1966 r. (d.<br>nr rej. 246);<br>Decyzja nr<br>KL.WKZ-<br>5340/20/87 z<br>dn. 28.03.1988<br>r. (d. nr. Rej.<br>660). |
| 76. | Wojska Polskiego<br>dz. geod. nr 575<br>obręb 0003                   | cmentarz<br>prawosławny                                                                                                                                         | koniec XVIII w.         | A-125 decyzja nr<br>KL.WKZ-<br>5340/20/87 z<br>dn. 28.03.1988<br>r. (d. nr rej. 660)                                                                                                                                                                                                                                                                      |

|     |                                                                                 |                                                                                                                  |                                                                |                                                                                      |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|
| 77. | Wojska Polskiego 25<br>dz. geod. nr 575<br>obręb 0003                           | cerkiew<br>grekokatolicka, ob.<br>prawosławna<br>cmentarna pw. św.<br>Trójcy                                     | lata 90. XVIII w.,<br>przeniesiona na<br>cmentarz w<br>1851 r. | A-125 decyzja nr<br>KL.III-1/251/66 z<br>dn. 3.10.1966 r.<br>(d. nr rej. 246)        |
| 78. | Wojska Polskiego<br>dz. geod. nr 574<br>obręb 0003                              | cmentarz<br>rzymskokatolicki                                                                                     | koniec XVIII w.                                                | A-125 decyzja nr<br>KL.WKZ-<br>5340/20/87 z<br>dn. 28.03.1988<br>r. (d. nr rej. 660) |
| 79. | Wojska Polskiego 23<br>dz. geod. nr 574<br>obręb 0003                           | kaplica<br>rzymskokatolicka<br>cmentarna pw. św.<br>Wincentego á Paulo                                           | 1859 r.                                                        | A-125 decyzja nr<br>KL.III-1/252/66 z<br>dn. 3.10.1966 r.<br>(d. nr rej. 247)        |
| 80. | Wojska Polskiego<br>dz. geod. nr 576<br>obręb 0003                              | cmentarz żołnierzy<br>Armii Radzieckiej                                                                          | 1944 r.                                                        | ---                                                                                  |
| 81. | Żwirki i Wigury 2, 4 i<br>6<br>dz. geod. nr 2254,<br>2255, 2256/8<br>obręb 0003 | zespół klasztorny OO.<br>Karmelitów<br>Trzewickowych, ob.<br>zespół kościoła<br>parafialnego MB z<br>Góry Karmel | XVII – XIX w.                                                  | 242 z<br>26.10.1966 r.                                                               |
| 82. | Żwirki i Wigury 2<br>dz. geod. nr 2254<br>obręb 0003                            | kościół pw. Matki<br>Boskiej z Góry Karmel<br>w zespole klasztornym<br>OO. Karmelitów<br>Trzewickowych           | 1638 r.                                                        | 102 z 3.02.1958<br>r.<br>242 z<br>26.10.1966 r.<br>326 z<br>16.08.1969 r.            |
| 83. | Żwirki i Wigury<br>dz. geod. nr 2254<br>obręb 0003                              | cmentarz<br>przykościelny w<br>zespole klasztornym<br>OO. Karmelitów<br>Trzewickowych                            | XVII w.                                                        | ---                                                                                  |
| 84. | Żwirki i Wigury 4<br>dz. geod. nr 2255<br>obręb 0003                            | klasztór OO.<br>Karmelitów<br>Trzewickowych, ob.<br>szkoła                                                       | lata 30. XVII w. –<br>XIX w.                                   | 242 z<br>26.10.1966 r.                                                               |
| 85. | Żwirki i Wigury 6<br>dz. geod. nr 2256/8<br>obręb 0003                          | oficyna w zespole<br>klasztornym OO.<br>Karmelitów<br>Trzewickowych, ob.                                         | 1. połowa XIX w.                                               | 242 z<br>26.10.1966 r.                                                               |

|     |                                                                     |                                                                                                                                    |                 |                        |
|-----|---------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|------------------------|
|     |                                                                     | szkoła                                                                                                                             |                 |                        |
| 86. | Żwirki i Wigury<br>dz. geod. nr 2254<br>obręb 0003                  | kapliczka w<br>ogrodzeniu kościoła<br>klasztornego OO.<br>Karmelitów<br>Trzewickowych, ob.<br>parafialnego pw. MB z<br>Góry Karmel | początek XIX w. | 241 z<br>26.10.1966 r. |
| 87. | Żwirki i Wigury<br>dz. geod. nr 2254,<br>2255, 2256/8<br>obręb 0003 | ogrodzenie z basztami<br>i bramą w zespole OO.<br>Karmelitów<br>Trzewickowych                                                      | 1866 r.         | 242 z<br>26.10.1966 r. |
| 88. | Żytia 6 (d. 4)<br>dz. geod. nr 3098/17<br>obręb 0003                | dom drewniany                                                                                                                      | koniec XIX w.   | ---                    |

### 3. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU MIASTA BIELSK PODLASKI UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

| L.p. | Nazwa                   | ObszarA<br>ZP | Nr stanowiska:        |                | Funkcja i chronologia<br>stanowiska                     |
|------|-------------------------|---------------|-----------------------|----------------|---------------------------------------------------------|
|      |                         |               | w<br>miejscow<br>ości | na<br>obszarze |                                                         |
| 1.   | Bielsk Podlaski         | 45-87         | 1                     | 1              | grodzisko „Zamek” lub „Łysa Górka”<br>nr rej. C-9       |
| 2.   | Bielsk Podlaski         | 45-87         | 2                     | 2              | osada przygodowa<br>nr rej. C28                         |
| 3.   | Bielsk Podlaski         |               | 6                     | 4              | zamek, średniowiecze                                    |
| 4.   | Bielsk Podlaski         | 45-87         | 7                     | 5              | osada, okres nowożytny                                  |
| 5.   | Bielsk Podlaski         | 45-87         | 38                    | ---            | cmentarz św. Marcina,<br>XVI w.                         |
| 6.   | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 8                     | 6              | osada, okres nowożytny                                  |
| 7.   | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 9                     | 7              | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny |
| 8.   | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 10                    | 8              | osada, okres nowożytny                                  |
| 9.   | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 11                    | 9              | osada, okres nowożytny                                  |
| 10.  | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 12                    | 10             | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny |
| 11.  | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 13                    | 11             | osada, okres nowożytny                                  |
| 12.  | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 14                    | 12             | osada, okres nowożytny                                  |
| 13.  | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 15                    | 13             | ślad osadnictwa, okres<br>nowożytny                     |
| 14.  | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 16                    | 14             | Osada, okres nowożytny                                  |
| 15.  | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 17                    | 15             | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny |
| 16.  | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 18                    | 16             | osada, okres nowożytny                                  |
| 17.  | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 19                    | 17             | osada i dawny dwór<br>Klementynowo, okres<br>nowożytny  |
| 18.  | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87         | 20                    | 18             | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres              |

|     |                         |       |    |    |                                                                                             |
|-----|-------------------------|-------|----|----|---------------------------------------------------------------------------------------------|
|     |                         |       |    |    | nowożytny                                                                                   |
| 19. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 21 | 19 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres nowożytny                                        |
| 20. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 22 | 20 | osada, okres nowożytny                                                                      |
| 21. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 23 | 21 | osada, okres nowożytny                                                                      |
| 22. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 24 | 22 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres nowożytny                                        |
| 23. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 25 | 23 | osada, okres nowożytny                                                                      |
| 24. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 26 | 24 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres nowożytny                                        |
| 25. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 27 | 25 | osada, okres nowożytny                                                                      |
| 26. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 28 | 26 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres nowożytny                                        |
| 27. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 29 | 27 | osada, okres nowożytny                                                                      |
| 28. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 30 | 28 | 1/ osada, wczesne<br>średniowiecze<br>2/ osada, średniowiecze<br>3/ osada, okres nowożytny  |
| 29. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 31 | 29 | 1/ osada, wczesne<br>średniowiecze –<br>średniowiecze<br>2/ osada, okres nowożytny          |
| 30. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 32 | 30 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres nowożytny                                        |
| 31. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 33 | 31 | 1/ osada, wczesne<br>średniowiecze,<br>2/ osada, średniowiecze<br>3/ osada, okres nowożytny |
| 32. | Bielsk Podlaski-Dubicze | 45-87 | 34 | 32 | 1/ osada, epoka kamienia<br>2/ osada, wczesne<br>średniowiecze<br>3/ osada, okres nowożytny |

|     |                            |       |    |    |                                                                    |
|-----|----------------------------|-------|----|----|--------------------------------------------------------------------|
| 33. | Bielsk Podlaski-Dubicze    | 45-87 | 35 | 33 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny            |
| 34. | Bielsk Podlaski-Dubicze    | 45-87 | 36 | 34 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny            |
| 35. | Bielsk Podlaski-Dubicze    | 45-87 | 37 | 35 | osada, okres nowożytny                                             |
| 36. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 1  | 36 | osada, okres nowożytny                                             |
| 37. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 2  | 37 | osada, okres nowożytny                                             |
| 38. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 3  | 38 | 1/ osada, wczesne<br>średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny |
| 39. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 4  | 39 | osada, okres nowożytny                                             |
| 40. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 5  | 40 | osada, okres nowożytny                                             |
| 41. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 6  | 41 | osada, okres nowożytny                                             |
| 42. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 7  | 42 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny            |
| 43. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 8  | 43 | osada, okres nowożytny                                             |
| 44. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 9  | 44 | ślad osadnictwa, okres<br>nowożytny                                |
| 45. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 10 | 45 | ślad osadnictwa,<br>średniowiecze                                  |
| 46. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 11 | 46 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny            |
| 47. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 12 | 47 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny            |
| 48. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 13 | 48 | osada , okres nowożytny                                            |
| 49. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 14 | 49 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny            |
| 50. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 15 | 50 | osada, okres nowożytny                                             |
| 51. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 16 | 51 | osada, okres nowożytny                                             |
| 52. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 17 | 52 | osada, okres nowożytny                                             |
| 53. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 18 | 53 | osada, okres nowożytny                                             |
| 54. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 19 | 54 | 1/ osada, wczesne                                                  |

|     |                            |       |    |    |                                                                            |
|-----|----------------------------|-------|----|----|----------------------------------------------------------------------------|
|     |                            |       |    |    | średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny                              |
| 55. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 20 | 55 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny                    |
| 56. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 45-87 | 21 | 56 | 1/ osada, średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny                    |
| 57. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 46-87 | 22 | 1  | ślad osadnictwa, późne<br>średniowiecze – okres<br>nowożytny               |
| 58. | Bielsk Podlaski-Studziwody | 46-87 | 23 | 2  | 1/ ślad osadnictwa, późne<br>średniowiecze<br>2/ osada, okres<br>nowożytny |